

บทที่ 4

ภูมิปัญญาในการพึ่งพาตนเองของผู้สูงอายุด้านสังคมและเศรษฐกิจ: กลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ

ไทลื้อในวรรณกรรม

ในหนังสือไทลื้อของรุจา อากาศ (2539) และสารานุกรมไทลื้อ (สมใจ แซ่โจ้ว และ วีระพงศ์ มีสถาน, 2541) ให้ข้อมูลไว้ตรงกันว่า ชาวไทลื้อมีถิ่นฐานดั้งเดิมอยู่ในเขตสิบสองปันนา ประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน และได้อพยพออกมาในรอบ 300 ปีที่ผ่านมา ปัจจุบันนอกจากในประเทศจีนแล้ว ยังมีชาวไทลื้อตั้งรกรากอยู่ในประเทศไทย ลาว และพม่า

ในประเทศไทยมีชาวไทลื้อ อาศัยอยู่ในเขตจังหวัดเชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง น่าน เชียงราย และพะเยา ในจังหวัดพะเยา สถานที่ที่มีชาวไทลื้ออาศัยอยู่จำนวนมากคือ ที่อำเภอเชียงคำ ได้แก่ ตำบลหย่วน ตำบลเชียงบาน ตำบลฝายกวาง และที่อำเภอเชียงม่วน ได้แก่ บ้านท่าฟ้าเหนือ และบ้านท่าฟ้าใต้

ในหนังสือไทลื้อ รุจา อากาศ (2539) ได้เขียนอธิบายถึงชาวไทลื้อในอำเภอเชียงคำ ว่า ส่วนใหญ่น่าจะมีเชื้อสายอพยพมาจากกลุ่ม เมืองพง เมืองมาง เมืองหย่วน เมืองบาน เมืองแพด และเมืองลำ ในสิบสองปันนา โดยดูได้จากชื่อหมู่บ้านหลายหมู่บ้านซึ่งตั้งขึ้นตามเมืองเดิมในสิบสองปันนา นอกจากนี้ยังมีการนับถือเทวดาหมู่บ้าน หรือเทวดาเมือง เพราะแต่ละบ้านจะมีการสืบเชื้อสาย ผีบรรพบุรุษของตนเองด้วย

ชาวไทลื้อส่วนใหญ่จะตั้งบ้านเรือนแยกจากที่ไร่นา บ้านทุกหลังจะปลูกผักสวนครัว ชาวไทลื้อมีอาหารที่เป็นเอกลักษณ์ เช่น แอ่งแฉะ น้ำพริกน้ำผัก น้ำหน่อ ถั่วเน่า

ครอบครัวไทลื้ออยู่กัน เป็นครอบครัวใหญ่ เคารพผู้อาวุโส ผู้หญิงจะเคารพยกย่องผู้ชายมากเป็นพิเศษ ผู้หญิงไทลื้อสุภาพเรียบร้อย ขยันทำงาน ผู้หญิงไทลื้อมักจะทอผ้าได้ ผ้าไทลื้อเป็นเอกลักษณ์สำคัญอย่างหนึ่งของความเป็นไทลื้อ

โครงการพิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมและชาติพันธุ์ล้านนา (2551) อธิบายถึงความเชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อว่า ชาวไทลื้อเป็นกลุ่มคนที่มีความเชื่อเกี่ยวกับผี โดยเฉพาะผีบ้านผีเรือน ถึงแม้จะรับพระพุทธศาสนาแล้ว ก็ยังไม่ทิ้งความเชื่อดังกล่าวนี้ไป คติความเชื่อเกี่ยวกับผีมีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตของชาวไทลื้อ ที่สถิตของผีหรือเทวดาในระดับหมู่บ้าน เรียกว่าหอผีหรือเทวดาบ้าน

ยุพิน เข้มมุกด์ ขนิษฐา โกมลตรี เรณู อรรถฐานเมศร์ (2529) ได้อธิบายถึง ความเชื่อเกี่ยวกับชีวิตที่ดีในโลกปัจจุบันของชาวไทยลื้อในอำเภอเชียงคำว่า ชาวไทยลื้อจะมีศาลผีเสื้อบ้านประจำหมู่บ้านของตน เพื่อให้คุ้มครองปกป้อง รักษาสมาชิกภายในหมู่บ้าน รวมไปถึงสมาชิกที่ไปทำงานต่างแดน ขณะเดียวกันก็ทำหน้าที่ควบคุมความประพฤติของลูกบ้านด้วย ความเชื่อนี้สืบเนื่องมาจากชาวไทยลื้อที่อพยพมาจากสิบสองปันนา

นอกจากการนับถือผีบรรพบุรุษแล้ว ชาวไทยลื้อยังเป็นพุทธศาสนิกชนที่เคร่งครัดในอำเภอเชียงคำมีวัดซึ่งเป็นศิลปะไทยลื้อทั้งดงาม เช่น วัดห้วยต้อนเมืองมา วัดห้วยน เป็นต้น ชาวไทยลื้อยึดมั่นในพระพุทธศาสนาอย่างเหนียวแน่น ผู้เฒ่าผู้แก่ทั้งหลายจะไปทำบุญถือศีลภาวนา และไปนอนวัดทุกวันพระ เมื่อชาวลื้อฟังธรรมจะตั้งใจฟังด้วยความสงบ จนเกิดเป็นสำนวนว่า “เงียบเหมือนคนถือฟังธรรม”

บ้านไทยลื้อ (เฮินลื้อ) เป็นบ้านหลังใหญ่ เพราะชาวไทยลื้อนิยมอยู่กันเป็นครอบครัวใหญ่ สถาปัตยกรรมไทยลื้อแบบดั้งเดิมนั้น มีหลังคาสูงมุงด้วยหญ้าคาได้สูงชัน เข้าไม้ด้วยวิธีเจาะรูแล้วใช้ลิ่ม ประกอบเป็นโครงสร้าง เสาก็ต้องเจาะรูใส่แวงเป็นต้น ชาวลื้อนิยมนอนมุ้งทำจากฝ้ายสีดำ ปัจจุบันเฮินลื้อมิให้เห็นน้อยมาก ในอำเภอเชียงคำมีเหลืออยู่หนึ่งหลัง คือ บ้านป่าแสงดา-พ่อใหม่ พรหม สมฤทธิ์ บ้านธาตุสบแวน

การแต่งกายของชาวไทยลื้อมีเอกลักษณ์เป็นของตนเอง ผู้ชายสวมใส่เสื้อสีขาวแขนยาว สวมเสื้อกั๊กปกคลุมด้วยเสื้อแขนยาวแขนสั้นสีหม้อฮ่อมขาวาว โปกศรีษะด้วยผ้าสีขาวหรือชมพู ผู้หญิงสวมเสื้อปัก นุ่งซิ่นลื้อ เป็นลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์ของไทยลื้อ โปกศรีษะด้วยผ้าขาวหรือชมพู สะพายย่าม ประเพณี เกี่ยวกับศาสนา เช่น ดานธรรม (เทศมหาชาติ) การบวงสรวงเทวดาประจำหมู่บ้าน ประเพณีและพิธีกรรม ลำคัญอื่นๆ ของชาวไทยลื้อมักเกี่ยวข้องกับสัมพันธภาพกับการทำไร่ทำนา เช่น การลี้ยงหมิ่ง การเลี้ยงผีฝาย การเรียกขวัญข้าว การสู่ขวัญข้าวใหม่ การเรียกขวัญ-แก่น

การละเล่นที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวไทยลื้อ คือ การขับลื้อ การฟ้อนเจิง การเล่นเกมกอง การเล่นเกมโก่ง และการเล่นเกมโปแปป เป็นต้น

ภูมิสังคมของชาวไทยลื้อในพื้นที่ศึกษา

ภูมิสังคม หมายถึง ลักษณะของภูมิประเทศทางภูมิศาสตร์และภูมิประเทศทางสังคม วิทยา ได้แก่ ประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต อุปนิสัย แบบแผนความสัมพันธ์ของคนในที่นั้น จากการลงพื้นที่

ภาคสนามใน อำเภอเชียงคำ พบว่า ภูมิสังคมของ “ชาวไทยลื้อ” (ชาวไทยลื้อหมายถึง ชาวไทลื้อที่อาศัยอยู่ในประเทศไทย) มีลักษณะดังนี้

ชาวไทยลื้อใน อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา ส่วนมากอพยพมาจากสิบสองพันนาเมื่อกว่า 200 ปีมาแล้ว โดยในครั้งแรกได้มาตั้งถิ่นฐานที่จังหวัดน่าน จากนั้นโยกย้ายมาตั้งถิ่นฐานที่อำเภอเชียงม่วน จังหวัดพะเยา ก่อนที่จะย้ายมาลงหลักปักฐานที่อำเภอเชียงคำในปัจจุบัน ชาวไทยลื้อไปอยู่ที่ไหน มักจะเรียกชื่อบ้านตามชื่อเมืองที่ย้ายมาจากสิบสองพันนา โครงการพิพิธภัณฑสถานธรรมชาติและชาติพันธุ์ล้านนา (2551: 41) อธิบายถึงเหตุผลที่ชาวลื้อเลือกตั้งถิ่นฐาน ณ อำเภอเชียงคำนี้ เพราะเชื่อว่า “เมิงไท คิ่นคำ น้ำจุ่ม”

ยุทธพล อุ้นตาล (สัมภาษณ์) อธิบายถึงการตั้งถิ่นฐาน และอุปนิสัยของชาวไทยลื้อว่า ชาวไทยลื้อนิยมตั้งถิ่นฐานอยู่ใกล้กับลำน้ำ ตรงไหนที่อุดมสมบูรณ์ชาวไทยลื้อก็จะตั้งถิ่นฐานอยู่ที่นั่นเพราะชอบทำการเกษตร ปลูกผักหญ้ากินเอง ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมในที่ที่ตนอยู่ อัตลักษณ์ 5 อย่างของชาวไทยลื้อคือ 1) สะอาด บริเวณหมู่บ้าน การวางผัง เป็นระเบียบ สิ่งแวดล้อม ช่วงหรือลานบ้านจะกวาดทุกเช้า บ้านใครบ้านมัน เสร็จก่อนพระจะมาบิณฑบาต ประมาณ 6 โมงกว่า บางคนตี 5 ก็ตื่น ตื่นมานั่งข้าว ใช้พื้นนั่งข้าว เสร็จเอาใส่บาตรเหือน (หิ้งพระ) ทำประมาณ 3 ก้อน ใส่ที่หิ้งพระ จากนั้นเอาข้าวใส่แอ็บข้าว เตรียมใส่บาตรพระสงฆ์ 2) มีความสวยงาม สิ่งแวดล้อมที่อยู่อาศัย รูปร่างหน้าตา 3) มีความสามัคคี แบบประชาธิปไตย แบบเกื้อกูล 4) มีความสงบ ไม่มีการขัดแย้ง 5) มีความสมถะ ไม่ฟุ้งเฟ้อ เก็บออม อดทน ขยัน ประหยัด

ภูมิประเทศของบ้านแพดและตำบลเชียงบานนั้น งานของ กวิน ว่องวิทย์การ และคณะ (2548) ได้อธิบายถึงการตั้งถิ่นฐานของชาวไทยลื้อ ว่า ไทยลื้อเป็นสังคมเกษตร การตั้งถิ่นฐานจึงต้องอยู่ใกล้กับลำน้ำ ชาวไทยลื้ออาจแบ่งพื้นที่ใช้สอยเป็นพื้นที่สำหรับอยู่อาศัย และสำหรับเกษตรกรรม ที่อำเภอเชียงคำตั้งอยู่บนที่ราบลุ่มน้ำแวน น้ำลาว และน้ำห้วยน ซึ่งไหลจากทิศเหนือไปทิศใต้ พื้นที่อำเภอเชียงคำเป็น ป่า นา และไร่ ลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำขนาดเล็ก มีเทือกเขาล้อมรอบ มีแนวทอดตัวตามแนวเหนือใต้ สาเหตุที่ชาวไทยลื้อเลือกตั้งถิ่นฐานในอำเภอเชียงคำเพราะเหมาะสมกับการทำนา ซึ่งเป็นอาชีพเดิมของชุมชน ลักษณะการตั้งถิ่นฐานในช่วงแรกเป็นการตั้งถิ่นฐานเป็นแนวยาวตามลำน้ำ เมื่อกาลเวลาผ่านไป จึงเกิดการขยายตัวของชุมชน ซึ่งมีทั้งตามแนวเดิม และขยายตัวตามแนวถนน

กวิน ว่องวิทย์การ และคณะ (2548) ยังได้กล่าวต่อไปว่า เนื่องจากชาวไทยลื้อนับถือผีบรรพบุรุษ จึงมีการเช่นสรวงบูชาเสมือนเป็นเทพเจ้าประจำหมู่บ้าน ซึ่งเรียกว่า “เสื่อบ้าน” ถ้ารวมกันเป็นเมือง ก็จะเรียกว่า “เสื่อเมือง” นอกจากเสื่อบ้านแล้วแต่ละหมู่บ้านจะมี “ใจบ้าน” เป็น

ศูนย์กลางของหมู่บ้าน และในอำเภอเชียงคำนั้น ใจบ้านมักจะตั้งอยู่ติดกับวัด และมีความสำคัญในฐานะเป็นที่ชุมนุมของคนในหมู่บ้าน

ท่าเลหมู่บ้านของชาวไทยลื้อในตำบลเชียงบาน ตั้งอยู่ใกล้เขตเทศบาลอำเภอเชียงคำ พื้นที่ดังกล่าวจึงเป็นเขตกึ่งเมือง กึ่งชนบท ชาวบ้านส่วนใหญ่เคยประกอบอาชีพทำนา ทำไร่ แต่ในปัจจุบัน คนในวัยกลางคนลงไป นิยมประกอบอาชีพรับราชการหรือรับจ้าง ชาวไทยลื้อในวัยทำงานส่วนใหญ่นิยมไปทำงานต่างถิ่น ทั้งในกรุงเทพ และต่างประเทศ ประเทศที่นิยมไปได้แก่ เกาหลี ญี่ปุ่น ไต้หวัน เป็นต้น ผู้วิจัยได้มีโอกาสพบกับครอบครัวหนึ่ง ซึ่ง พ่อ ลูก ไปทำงานเกาหลีด้วยกัน การไปทำงานมีทั้งที่ไปอย่างถูกต้องตามกฎหมาย และไปในฐานะนักท่องเที่ยวแล้วแอบไปรับจ้างทำงาน

การปลูกสร้างบ้านเรือนของชาวไทยลื้อในปัจจุบัน เป็นแบบสมัยนิยม บ้านไทยลื้อหรือเฮินลื้อแทบไม่มีให้เห็นแล้ว ชาวไทยลื้อเล่าว่า การสร้างบ้านเรือนได้เปลี่ยนแปลงไปในช่วง 30 ปีที่ผ่านมา ชาวบ้านเรียกบ้านที่ปลูกในช่วงนั้นว่า “บ้านรุ่นที่ 2” ซึ่งมีลักษณะเป็นบ้านไม้ หลังคามุงด้วยสังกะสี หรือกระเบื้อง ใต้ถุนสูง ไม่ทาสี หรือทาสีย้อมไม้สีแดง และ “บ้านรุ่นที่ 3” เป็นบ้านก่ออิฐถือปูน มุงหลังคา ซีแพค เป็นสองชั้นบ้าง ชั้นเดียวบ้าง มักจะไม่มีใต้ถุน ชาวบ้านเรียกว่าบ้านแบบบังกาโล ในหมู่บ้านชาวไทยลื้อพบว่า มีบ้านหลายหลังที่ปลูกสร้างอย่างใหญ่โตโอฬาร แสดงให้เห็นว่าชาวบ้านมีฐานะทางเศรษฐกิจอยู่ในระดับดี ซึ่งตรงกับที่ได้สอบถามพูดคุยกับชาวบ้าน ต่างก็ตอบไปในทางเดียวกันว่าพื้นที่ตำบลเชียงบาน เป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ ทั้งเรื่องสวนไร่นา จากการสังเกตด้วยสายตาถึงบ้านเรือน ทรัพย์สินต่างๆ สันนิษฐานได้ว่าชาวไทยลื้อน่าจะมีฐานะทางเศรษฐกิจค่อนข้างดี

จากการสัมผัสกับชาวไทยลื้อในหมู่บ้าน พบว่า ชาวไทยลื้อส่วนใหญ่มีอัตราศรัทธาในโอบอ้อมอารีมีน้ำใจ ยินดีต้อนรับผู้วิจัยเสมือนเป็นสมาชิกคนหนึ่งในกลุ่มครอบครัว ซึ่งตรงกับที่คนเฒ่าคนแก่คนหนึ่งได้บอกถึงเอกลักษณ์ของคนไทยลื้อว่า

เอกลักษณ์ของคนไทยลื้อนอกจากถางแดง เสือป่า ผ้าถุง การทอผ้า คือ

การเป็นคนมีปัญญา โอบอ้อมอารี เป็นมิตรกับทุกคน

ตัวอย่างความมีน้ำใจของชาวไทยลื้อ เช่น ชาวบ้านคนหนึ่งได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับอาหารเด่นของชาวไทยลื้อ ที่เรียกว่า “แอ่งเถะ” ซึ่งผู้วิจัยไม่รู้จัก เมื่อพูดคุยเสร็จ พอรำลាក់ ผู้วิจัยบอกกับชาวบ้านคนนั้นว่า พรุ่งนี้จะมาหาใหม่ วันรุ่งขึ้นเมื่อผู้วิจัยไปเยี่ยมหา ชาวบ้านคนนั้นได้หาซื้อแอ่งเถะเตรียมไว้ให้ และเมื่อผู้วิจัยไปถึง ก็ลงมือปรุงให้ชิม

“แอ่งและ” ที่กล่าวถึง เป็นอาหารที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวไทยลื้อ มีลักษณะคล้ายๆ กับ เฉาก๊วย แต่สีเขียว ตัวแอ่งและ ได้จากการคั้นน้ำ “ใบหมอน้อย” แล้ว เอาไปแช่ตู้เย็นไว้สักพักใหญ่ๆ แต่ถ้าเป็นฤดูหนาวก็ไม่จำเป็น น้ำจากใบหมอน้อย จะจับตัวเป็นก้อนๆ เมื่อจะรับประทาน ก็เอามาปรุงกับน้ำยำ ลักษณะคล้ายๆ น้ำจิ้มปลาหมึกย่างหรือเต้าหู้ทอดราดถั่วลิสง แต่มีรสหวานน้อยกว่า

ชาวบ้านที่ผู้วิจัยได้พูดคุยด้วย ทุกคนจะบอกว่าแอ่งและ เป็นอาหารไทยลื้อ ที่ควรชิม อาหารชนิดอื่นๆ ก็มี “เทา” ซึ่งคือตะไคร่น้ำ “ไก” หรือสาหร่ายจากน้ำโขง และ “ถั่วเน่า” ซึ่งถั่วเน่าของชาวไทยลื้อมีลักษณะคล้ายไส้อั่ว แต่ทำจากถั่ว “น้ำพริก” “น้ำผัก” “น้ำหน่อ” “ข้าวแคบ” อาหารเหล่านี้ยังอยู่ในชีวิตประจำวันของชาวไทยลื้อ และสามารถซื้อหาได้ที่ตลาดบ้านธาตุสบแวน

การแต่งกายของชาวไทยลื้อ ปัจจุบันแต่งกายชุดตามสมัยนิยม ส่วนชุดไทยลื้อแบบดั้งเดิม คือ การนุ่งผ้าซิ่นไทยลื้อ เสื้อปัก โปกผ้า สวมวไวใส่ในงานสำคัญ เช่น งานบุญ หรืองานบวงสรวงเทวดาประจำหมู่บ้าน การทอผ้าของชาวไทยลื้อยังพอมิให้เห็น ส่วนใหญ่มักนิยมรวมตัวกันเป็นกลุ่มอาชีพ เช่น ที่บ้านแวนพัฒนา บ้านทุ่งมอก บ้านธาตุสบแวน เป็นต้น ที่เป็นร้านเอกชน เช่น ป้ามาลี ป้ากลวย และร้านอารีรัตน์ ร้านค้าในตลาด

ชาวไทยลื้อนับถือผีบรรพบุรุษ ซึ่งชาวลื้อเรียกว่า “เทวดาบ้าน” หรือ “ผีเสื้อบ้าน” ควบคู่ไปกับการนับถือพระพุทธศาสนา ทุกหมู่บ้านจะมีเทวดาประจำ เช่น ที่บ้านแพดมีเทวดาบ้านชื่อ “พระยาคำแดง” ทุกปีชาวบ้านจะร่วมกันจัดงานบวงสรวง ชาวบ้านแต่ละบ้านจะนำไก่มาคนละตัว มาทำรวมกันที่ศาลพระยาคำแดง เมื่อบวงสรวงเสร็จแล้ว ก็จะมีการละเล่นรื่นเริง ชาวบ้านบอกว่า เป็นวันที่สนุกสนานมากวันหนึ่ง

ในบางหมู่บ้านก็จะบวงสรวงด้วยหัวหมูต้ม หรือหมูที่ยังมีชีวิตทั้งตัว เช่นที่บ้านทุ่งมอก ตำบลเชียงบาน จะมีศาลเจ้าพ่อพระยาคำ จากสถิติการเลี้ยงเจ้าพ่อพญาคำ บ้านทุ่งมอก หมู่ 2 ตำบลเชียงบาน อำเภอเชียงคำ พะเยา ตั้งแต่ปี พ.ศ.2550-2553 พบดังนี้

ตารางที่ 4.1 สถิติการบวงสรวงศาลเจ้าพ่อพระยาคำแดง ประจำปีพ.ศ. 2550-2553

ปี พ.ศ.	เดือน	จำนวนวันที่มาเก็บ	จำนวนหมู
2550	21 เมย- 27 พค	4	42
2551	ตลอดปี	13	99
2552	ตลอดปี	32	152
2553	ถึง 11 มีค 53	26	95

(อ้างอิงจากสมุดบันทึก ที่ศาลเจ้าพ่อพระยาคำแดง 17 มีนาคม 2553)

การบวงสรวง ประจำปีของศาลเจ้าพ่อพระยาคำแดงจะมีขึ้นในวันขึ้น 6 ค่ำ เดือน 8 ของทุกปี โดยผู้สูงอายุ จะเป็นกำลังหลักสำคัญในการบวงสรวง ดังนั้นผู้สูงอายุจึงมีบทบาทสำคัญเป็นอย่างมากในการรักษาและสืบทอดการนับถือเทวดาและผีบรรพบุรุษของหมู่บ้าน

นอกจากวันบวงสรวงแล้ว เทวดาประจำหมู่บ้านเป็นศูนย์รวมขวัญของคนในหมู่บ้าน ชาวบ้านจะบนบานหรืออธิษฐานกับเทวดาบ้าน ถ้าบนสำเร็จก็ต้องแก้บน การติดต่อกับเทวดาบ้านต้องทำผ่าน “ล่ำม” ของหมู่บ้าน ชาวบ้านเรียกว่า “ข้าวจ้ำ” ซึ่งเป็นคนที่รู้วิชา และสามารถติดต่อสื่อสารกับเทวดาบ้านได้

การนับถือเทวดามีอิทธิพลต่อรูปแบบการดำเนินชีวิต ชาวไทยลื้อมีความผูกพันกับเทวดาบ้านเป็นอย่างมาก ถ้าจะออกไปนอกหมู่บ้าน ก็มักจะต้องมาบอกลาเทวดาบ้านก่อน เมื่อกลับมาก็ต้องมาบอกเทวดาบ้าน ชาวไทยลื้อ “เคารพยำเกรง” เทวดาบ้าน จึงคอยเตือนตัวเองอยู่เสมอว่า ถ้าทำอะไรไม่ดี ก็อาจทำให้เทวดาโกรธ และไม่คลบ้นดาลให้สำเร็จสมหวัง ชาวไทยลื้อจึงประพฤติตนตามบรรทัดฐานของสังคม

ชาวลื้อส่วนหนึ่งมีศรัทธาในพระพุทธศาสนา ในวันพระจะไปทำบุญที่วัดเป็นประจำ ชาวไทยลื้อมีประเพณีที่สำคัญ เช่น ตานธรรม หรือ เทศมหาชาติ คนเฒ่าคนแก่คนหนึ่ง บอกเล่าถึงชีวิตในปัจจุบันว่า “เดี๋ยวนี้สบายแล้ว แก่แล้วก็เข้าวัด”

ชีวิตประจำวัน

ชีวิตประจำวันของชาวบ้านที่ไม่ได้ทำงานประจำซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นคนที่ค่อนข้างมีอายุ เข้าต้นขึ้นมา ก็จะไปไร่ไปสวน ตกเย็นก็กลับมาบ้าน พักผ่อนอยู่กับบ้าน เลี้ยงลูกเลี้ยงหลาน ส่วนคนหนุ่มสาว หรือวัยกลางคน ก็ออกไปทำงาน หรือไปเรียนนอกหมู่บ้าน ผู้ให้ข้อมูลคนหนึ่ง พูดถึงเด็กที่ไปเรียนในเมืองว่า “เด็กเดี๋ยวนี้ไม่ค่อยเชื่อฟังเหมือนแต่ก่อนแล้ว เพราะ โรงเรียนเป็นคนสอน เราไม่ได้สอนนักเรียน”

สังคมไทยลื้อในปัจจุบันมีลักษณะผสมผสานระหว่างสังคมเกษตรกับสังคมเมือง อันเป็นสัญญาณแสดงให้เห็นว่า สังคมไทยลื้ออยู่ในช่วงการก้าวข้าม จากสังคมเกษตรกรรมและชนบท ไปสู่สังคมอุตสาหกรรมและสังคมเมือง ทวิลักษณ์ทางสังคมดังกล่าว จึงเป็นรอยต่อระหว่างคนสองวัย คือ ผู้สูงวัยกับวัยกลางคน กล่าวคือ ผู้สูงวัยไทยลื้อส่วนใหญ่ยังคงอยู่ในระบบสังคมเกษตร และมีวิถีชีวิตแบบชาวชนบท ในขณะที่วัยกลางคนหรือคนทำงานที่อายุไม่เกิน 50 ปี ส่วนใหญ่จะเข้าสู่ระบบอุตสาหกรรม กล่าวคือ การทำงานใช้แรงงานรับจ้าง การทำงานประจำ หรือเป็นผู้ประกอบการรายย่อย

รูปแบบการทำมาหากินของชาวไทยลื้อดังกล่าวมีอิทธิพลต่อการกำหนดแบบแผนการดำเนินชีวิตและการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของคนไทยลื้อ

ในปัจจุบันครอบครัวชาวไทยลื้อส่วนใหญ่ไม่ได้อยู่พร้อมหน้าพร้อมตากัน พ่อแม่-ลูกชาวไทยลื้อมีสูตรการดำเนินชีวิตคือ คนเฒ่าคนแก่อยู่บ้านเลี้ยงหลาน เพราะลูกออกไปทำงานนอกหมู่บ้าน บางครอบครัวลูกออกไปทำงานต่างถิ่นทุกคน บางครอบครัวอาจมีลูกคนใดคนหนึ่ง (ส่วนมากเป็นลูกคนเล็ก) อาศัยอยู่กับคนเฒ่าคนแก่ที่บ้าน และเด็กๆ เมื่อโตสักหน่อย ก็นิยมออกไปเรียนในตัวเมือง หรือที่ห่างไกลออกไป แต่ลูกหลานที่ออกไปทำงานก็จะส่งเงินกลับมาให้พ่อแม่ที่เป็นคนเฒ่าคนแก่ ทำให้คนเฒ่าคนแก่ดำรงชีวิตอยู่ได้ ซึ่งเมื่อผู้วิจัยถามว่า ไม่ได้อยู่กับลูกๆ แล้วรู้สึกอย่างไรบ้าง คนเฒ่าคนแก่ส่วนใหญ่จะตอบไปในทางเดียวกันว่า “ลูกเขาไปทำงาน ได้เงินเขาก็ส่งมาให้แม่ ให้หลาน ก็เหงาบ้าง แต่ก็โทรหากันตลอด ปีใหม่สงกรานต์ เขาก็กลับมาเยี่ยม”

ครอบครัวชาวไทยลื้อที่มีลูกหลานออกไปทำงานต่างถิ่น ส่วนมากมีฐานะทางเศรษฐกิจปานกลาง จนถึงดี จึงไม่ค่อยพบครอบครัวชาวไทยลื้อที่มีฐานะยากจน เพราะดังที่กล่าวแล้วว่า ลักษณะทางสังคมของชาวไทยลื้อเป็นแบบผสมระหว่างเกษตรกรรมกับอุตสาหกรรม คนเฒ่าคนแก่ นั้น นอกจากมีรายได้จากที่ลูกหลานส่งมาให้แล้ว ส่วนใหญ่ครอบครัวไทยลื้อก็ยังพอมี ไร่นาสวนผลไม้ เช่น ลำไย ลิ้นจี่ ซึ่งพอจะเป็นรายได้ให้คนเฒ่าคนแก่ดำรงชีวิตได้อย่างสบาย

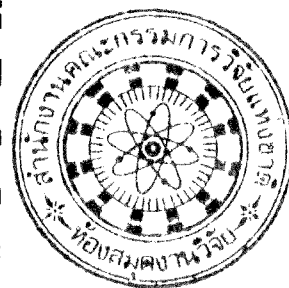
คนสูงอายุไทยลื้อเป็นคนที่ไม่ชอบอยู่เฉยๆ อยู่ที่บ้านก็จะช่วยลูกหลานทำงานบ้าน เลี้ยงหลาน ทำความสะอาดบ้านหรือทำผักสวนครัว เมื่อว่างจากงานบ้านแล้วหลายคนสมัครใจที่จะมาทำงานที่กลุ่มผู้สูงอายุประจำหมู่บ้าน เพราะนอกจากได้รายได้แล้ว ยังเป็นการแก้เหงาอีกด้วย ถึงแม้จะเป็นรายได้ที่ไม่มากนัก แต่สิ่งที่ได้คือความสุขทางกายและใจ ที่ไม่ได้มีง่ายๆ นอนๆ อยู่เฉยๆ นายก อบต.เชียงบาน ได้กล่าวว่าคนสูงอายุชาวไทยลื้อ จะทำงานจนตายหรือจนกว่าจะทำไม่ไหว เพราะถือว่าการทำงานเป็นการรักษาสุขภาพ ใจ ไปในตัว เมื่อไม่มีงานทำชีวิต ก็หมดความหมาย ที่ กลุ่มอาชีพผู้สูงอายุ แม่อินแก้ว ได้เล่าว่า

เราทำร่วมกันและจะจดยรายชื่อสมาชิกที่มาทำงานในแต่ละวัน และเวลาเขาจะแบ่งเฉลี่ยให้กับสมาชิกที่มาทำงานในแต่ละวัน มีบัญชีลงไว้ อย่างละเอียด แต่ละเดือนเฉลี่ยก็ประมาณคนละพันกว่าบาท แล้วแต่เดือนไหนทำได้มากน้อย หรือคนสั่งทำมากก็จะได้มาก ตอนแรกทำดอกไม้จันทน์ เพราะเห็นตัวอย่างจากการไปงานศพ แล้วคิดว่าคนเราต้องตาย และการทำดอกไม้เป็นงานเบาๆสำหรับผู้สูงอายุ แม่เลยเป็นคนริเริ่มแล้วต่อมาทางพัฒนาชุมชน กศน อบต. ก็เข้ามาสนับสนุน แม่จะ

ทำไปเรื่อยๆ เพราะได้มาไหว้ศาลเจ้าพ่อ (ซึ่งตั้งอยู่ในบริเวณกลุ่มอาชีพ
ผู้สูงอายุ) และตอนเย็นหลังเลิกงาน คนแก่บางคนก็ไปเล่นเปตองด้วย

คนไทยลื้อมีคิดว่าแก่แล้วต้องแก่อย่างมีคุณค่า เปรียบเสมือนขอนไม้ผู้ที่มิเห็นให้
ลูกหลานเก็บ เปรียบเหมือนคนแก่ที่ไม่มีเงินหรือสมบัติลูกหลานก็จะทอดทิ้งหรือไม่มาเยี่ยมเยียน
ถ้าเราเข้าไปในหมู่บ้าน จะเห็นคนสูงอายุไทยลื้อทำงานอยู่ตลอดเวลา เพราะคนสูงอายุไม่ต้องการ
เป็นภาระกับครอบครัว หรืออย่างน้อยก็ได้ช่วยเหลือครอบครัวในด้านค่าใช้จ่าย เช่น ค่าน้ำ ค่าไฟ
เป็นต้น นอกจากนี้คนไทยลื้อถือการทำงานเป็นส่วนช่วยให้ชีวิตดำรงอยู่ได้อย่างมีความสุข เช่น
แม่ผ่องใส ได้กล่าวว่า

ทำงานตลอดเวลา ไม่เคยเจ็บไข้ได้ป่วยที่รุนแรงมาก ไม่เคยเข้า
โรงพยาบาลเพราะทำงานอยู่ตลอดเวลา ไม่มีเวลาที่จะจีเกียจ เพราะแต่
ก่อนต้องทำงานส่งลูกเรียน การทำงานถือว่าเป็นการออกกำลังกายไป
ในตัว ทำงานหลายๆอย่าง ในแต่ละวัน ทั้งทำงานบ้าน เสร็จแล้วไปทำ
สวน(ยางพารา)กลับมาตัดเย็บเสื้อผ้า แต่ละวันไม่ค่อยมีเวลาว่าง คิดว่า
ตนเองยังไม่แก่ แม้อายุ 60 ปีแล้ว เพราะถือว่าตราบไคที่ทำงานได้ก็จะ
ทำงานไปตลอด จนทำงานไม่ได้ คนไทยลื้อไม่มีใครอยู่ว่าง จะทำงาน
อยู่ตลอดเวลา แก่แล้ว ไม่อยากพึ่งใคร กลัวเป็นภาระกับคนอื่น ๆ เลย
ต้องทำงานอยู่ตลอดเวลา

ชาวไทยลื้อให้ความสำคัญกับครอบครัว และเครือญาติที่จะต้องช่วยเหลือ เกื้อกูล พึ่งพา
อาศัยกัน ผู้วิจัยได้สอบถามผู้มีส่วนร่วมเกี่ยวกับโครงการวิจัยท่านหนึ่งว่า “แม่ไม่มีลูกอยู่ด้วยแล้วทำ
อย่างไรเวลาเกิดเจ็บ ป่วย” ซึ่งผู้มีส่วนร่วมให้ข้อมูลว่า “ไม่เป็นไรมีพี่น้องอยู่ด้วย มีอะไรก็ช่วยเหลือ
กัน” และอีกกรณีหนึ่งผู้วิจัยสังเกตเห็นว่าในพื้นที่ภาคสนามนั้น มีคุณยายท่านหนึ่งซึ่งอาศัยอยู่ตัวคน
เดียว ซึ่งในแต่ละวันก็มักจะมีญาติแวะมาเยี่ยมเยียนไม่ขาด และก็จะมีการคอยเอาอาหารมาฝากไว้ให้
คุณยายเสมอๆ ในสังคมไทยลื้อ คนเฒ่าคนแก่อาจอยู่ใน “บ้าน” คนเดียว แต่ไม่ได้อยู่ใน “หมู่บ้าน”
คนเดียว

ชาวไทยลื้อให้ความหมายของคำว่า “ความสุข” หมายถึง การมีสุขภาพกายใจที่ดี
สามารถทำงานได้เรื่อยๆ มีสังคม สิ่งแวดล้อมที่ดี และมีความสุขเป็นอยู่ที่สบาย (ปัจจัย 4)
จากความหมายดังกล่าว คนเฒ่าคนแก่ในสังคมไทยลื้อส่วนใหญ่จึงค่อนข้างเป็นคนที่มีความสุข

ชาวไทยลื้อเป็นกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งที่อาศัยอยู่ในประเทศไทย ที่มีเอกลักษณ์เป็นของตนเอง อันแสดงให้เห็นได้ทั้งจากวัฒนธรรมรูปธรรม (tangible) เช่น เครื่องแต่งกาย ประเพณี วัฒนธรรม และวัฒนธรรมนามธรรม (intangible) เช่น ภาษา คติความเชื่อต่างๆ แต่ชาวไทยลื้อก็ไม่ได้มีเอกลักษณ์เฉพาะการเป็นไทยลื้อเท่านั้น แต่ยังสามารถผสมผสานเอกลักษณ์ของคนเมือง และคนไทยได้อย่างกลมกลืน

ชาวไทยลื้อในอำเภอเชียงคำ สามารถใช้ภาษาในการสื่อสารได้อย่างน้อยสามภาษา ได้แก่ ภาษาไทยลื้อ ภาษาไทยเหนือ และภาษาไทยภาคกลาง ความสามารถในการใช้ภาษาดังกล่าว แสดงให้เห็นว่าชาวไทยลื้อมีความเป็นพหุเอกลักษณ์ (multi identities) กล่าวคือ วิถีชีวิตของชาวไทยลื้อโดยปรกติ มิได้แตกต่างอย่างมีนัยสำคัญกับคนเมือง (คนไทยเหนือ) ทั้งนี้คงเป็นเพราะคนไทยลื้ออพยพเข้ามาอยู่อาศัยในประเทศไทยนานแล้ว และมีภาษาและวัฒนธรรมที่ใกล้ชิดกับคนเมือง คนไทยลื้อจึงถูกรวมพวกเข้ากับคนเมืองอย่างเป็นเนื้อเดียวกัน โดยเฉพาะแบบแผนการผลิต วิธีการผลิต และความสัมพันธ์ทางการผลิตของชาวไทยลื้อจะมีลักษณะเดียวกันกับของคนไทย (รวมทั้งชาวไทยใหญ่) ด้วย

เอกลักษณ์ด้านความเป็นไทย (Thainess) เกิดขึ้นอย่างชัดเจนกับชาวไทยลื้อที่ประกอบอาชีพรับราชการ ชาวไทยลื้อที่ออกไปทำงานรับจ้าง และนักเรียนที่ได้รับการศึกษาในระบบโรงเรียน คนกลุ่มนี้จะได้รับการผสมผสานทางวัฒนธรรมให้มีความเป็นคนไทย

เอกลักษณ์ ของชาวไทยลื้อ เกิดจาก “สำนึกชาติพันธุ์” ของความเป็นไทยลื้อ ผ่านระบบความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษ การใช้ภาษาลื้อ การแต่งกาย ขนบธรรมเนียม ประเพณี ซึ่งทำให้ชาวไทยลื้อยังนิยามความเป็นไทยลื้อในสังคม และยังมีจินตภาพเชื่อมโยงกับชาวไทยลื้อในสิบสองปันนา

กล่าวโดยสรุป ในมิติด้านสังคมเศรษฐกิจ ชาวไทยลื้อสามารถรวมพวกเข้ากับคนส่วนใหญ่ในสังคมไทยทั้งในระดับภูมิภาค และระดับชาติ ในมิติทางวัฒนธรรมชาวไทยลื้อยังคงมีสำนึกชาติพันธุ์ ซึ่งเป็นอุดมการณ์ที่กำหนดตัวตนความเป็นไทยลื้อ คนไทยลื้อในพื้นที่ศึกษาจึงมีความเป็น “พหุเอกลักษณ์” ที่สามารถบูรณาการทางวัฒนธรรมเข้ากับคนส่วนใหญ่ในสังคมได้ โดยยังคงเอกลักษณ์เฉพาะของตนไว้

มุขปาฐะของคนเฒ่าคนแก่ไทยลื้อ

จากการสำรวจและเก็บข้อมูลภาคสนาม ผู้วิจัยพบกรณีศึกษาที่โดดเด่นและน่าสนใจเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต แบบแผนการมีปฏิสัมพันธ์ การสื่อสาร และรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างคนเฒ่าคนแก่กับคนวัยอื่นๆ ในครอบครัว-ชุมชน ผู้วิจัยพยายามนำเสนอเรื่องเล่าที่เป็น

มุขปาฐะจากมุมมองของคนเฒ่าคนแก่ ในประเด็น ประสบการณ์ การให้ความหมายแก่ประสบการณ์ รวมถึงอารมณ์ความรู้สึก

การคัดเลือกกรณีศึกษานี้ ผู้วิจัยประยุกต์ใช้หลักการการอุปนัยเชิงวิเคราะห์ (analytic induction) เพื่อสร้างข้อสรุปเชิงสมมติฐาน (hypothesizing) จากกรณีศึกษา และตรวจสอบข้อสรุปดังกล่าวโดยใช้กรณีศึกษาอื่นๆ มายืนยันหรือหักล้างข้อสรุป ถ้าพบกรณีศึกษาที่ผิดแปลกไป (deviance case) ผู้วิจัยจะกลับมาทบทวนข้อสมมติฐานที่ตั้งไว้ จนเกิดความคงที่ระดับหนึ่ง จึงสรุปเป็นผลการศึกษา กรณีศึกษาที่เลือกมานี้ เป็นตัวแทนของชาวไทยลื้อ ซึ่งโดยภาพรวมในตำบลเชียงบาน จะมีแบบแผนการดำเนินชีวิตที่ใกล้เคียงกัน (ดังที่ได้อธิบายโดยสังเขปไว้ในส่วนภูมิสังคมของชาวไทยลื้อแล้ว) ในส่วนของกรณีศึกษาได้นำมาเสนอไว้ดังนี้

กรณีศึกษาที่ 1. ยายสีมูล อายุ 66 ปี และยายทองดี อายุ 64 ปี

ยายทั้งสองเป็นพี่น้องกัน บ้านยายสีมูลเป็นที่ตั้งของกลุ่มตัดเย็บเสื้อผ้า สมัยก่อนมีสมาชิกกลุ่มแม่บ้านมาทอผ้ากันหลายคน แต่ตอนนี้ต่างคนต่างไปทอที่บ้านของตนเอง เพราะว่าสะดวกกว่า ไม่ต้องเดินทาง ว่างเมื่อไหร่ก็ทอได้ ปัจจุบันที่บ้านยายสีมูลจึงมีแต่ยายสีมูลและยายทองดีทอผ้ากันอยู่สองคน ลูกสาวของยายสีมูล อยู่บ้านติดกัน ประกอบอาชีพ ตัดเย็บเสื้อผ้าไทย และรับเสื้อผ้าไทยจากที่ต่างๆ ไปขายตามงาน OTOP หรือออกร้านขายเสื้อผ้า รวมถึงผลิตภัณฑ์อื่นๆ เช่น ผ้าขาวม้า ผ้าพันคอ ผ้าปูโต๊ะ ตามงานสำคัญต่างๆ

ชีวิตประจำวัน

ยายสีมูลเล่าว่า พรกดีจะตื่นแต่เช้าตั้งแต่ตีสี่ หรือตีห้า ตื่นมาคิดฝ้าย แล้วก็ทำกับข้าวรับประทานอาหารเช้า แล้วก็มานั่งทอผ้า เบื่อก็พักบ้างเป็นครั้งคราว แล้วก็มานั่งทอผ้าต่อไปอีกตลอดทั้งวัน ช่วงบ่ายๆ เย็นๆ จะเป็นช่วงที่มีคนแวะมาแ่วหาขายเป็นพิเศษ เนื่องจากบ้านของยายมีได้ถุนสูง และต้นไม้เยอะ จึงโปร่ง มีลมพัด และไม่ร้อนจัดเหมือนบ้านคนอื่นๆ บางคนก็มานั่งเล่นพูดคุยกับยาย บ้างก็มาขายของ และมีบ้างที่มาขอซื้อผ้าที่ยายทอเสร็จใหม่ๆ สดๆ ร้อนๆ เพื่อเอาไปขายต่อให้กับชาววังและชาวเข้านคอย เพื่อใช้ในการปักผ้าต่อไป

ตกค่ำยายทองดีจะแยกย้ายกลับบ้าน ยายสีมูลก็ทำกับข้าว รับประทานอาหารเช้า และคุยโทรศัพท์มือถือกับลูก 2 คน ที่ไปอยู่ต่างถิ่น คนหนึ่งไปอยู่ที่กรุงเทพ อีกคนไปอยู่ที่เชียงใหม่ ยายเล่าว่าต้องโทรคุยกันทุกวัน ยายบอกว่า ยายเหงาบ้างเหมือนกัน แต่ก็อาศัยโทรศัพท์ เป็นเพื่อน และทำใจ เพราะว่าอยากให้อายุได้ดี ช่วงเย็นและค่ำ ยายจะปั่นฝ้ายไปด้วยระหว่างดูโทรทัศน์ หลังจากนั้น

ก็เข้านอน เรื่องอาหารการกินของยายนั้น ยายไม่ค่อยสนใจเท่าไร ยายบอกว่า มีอะไรก็กิน อยากกินอะไรก็ทำ กินก็กินพออิ่ม กินเพื่ออยู่ ยายสอนว่า “แก่แล้ว พระอาจารย์เขาบอกว่าไม่ให้กินเยอะ ถ้ากินเยอะ ก็เลสมันจะเข้ามาเยอะ อาจารย์เขาบอกอย่างนี้ แต่มันก็อึด กินพออิ่ม”

ยายมีที่นาประมาณ 13 ไร่ แต่ไม่ได้ทำเองแล้ว ปล่อยให้เขาเช่า ในแต่ละจะปี ยายจะได้ข้าวประมาณ 26 กระสอบ เหลือกินจึงจะนำไปขาย มีรายได้ประมาณหมื่นกว่าบาท และมีสวนลำไย ซึ่งจะออกลูกประมาณกลางเดือนกรกฎาคม ลำไยของยายนั้น ถ้าเหลือกิน จึงนำไปขาย พวงหนึ่งหนักประมาณ 1 กิโลกรัม รายได้จากค่าเช่านา และสวนลำไย ทำให้ยายพอมีเงินใช้พอสมควร นอกจากรายได้จากสวนจากนาแล้ว ลูกๆ ของยาย ส่งเงินมาให้ใช้ ประมาณเดือนละหนึ่งพันบาท ยายบอกว่าต้องหาเองอีกหนึ่งพันบาทจึงจะพอใช้ ยายเล่าถึงค่าใช้จ่ายในปัจจุบันว่า

ค่าการรั้งก็เยอะ ต้องช่วยงานบุญ การรั้งต่างๆ ที่เชิญมาทำบุญขึ้นบ้านใหม่ หรืองานอื่นๆ ไม่ช่วยไม่ได้ เดียวจะโดนว่าว่า งานเราเขายังมาช่วยงานเขาเราจะไม่ไปได้อย่างไร

ประวัติศาสตร์หมู่บ้าน

ยายสิมุลเล่าว่า ชีวิตตอนเด็กนั้นลำบาก ต้องช่วยพ่อและแม่ทำงานหนักมาก แม่ของยายตายตั้งแต่ยายยังเล็ก ยายมีพี่น้องทั้งหมด 4 คน เป็นพี่น้องท้องเดียวกัน 3 คน ต่างมารดา 3 คน แต่ตอนนี้พี่สาว และน้องสาว ตายหมดแล้ว เหลือกันอยู่สองคนพี่น้อง

ยายเล่าว่า สมัยก่อนต้องหาเลี้ยงทั้งครอบครัว เหนื่อยมาก ผู้หญิงจะมีหน้าที่ไปหาอาหาร ทำกับข้าว ทำงานบ้านงานเรือน และทอผ้า ส่วนผู้ชายจะทำงานอื่นๆ ที่หนักกว่า เช่น ทำไร่นา ทำสวน สร้างบ้าน ที่นี้ไม่ใช้น้ำฝน แต่ใช้น้ำบ่อ “การตักน้ำจากบ่อ” จึงเป็นอีกงานหนึ่งที่ยายต้องทำ ซึ่งเป็นงานที่ลำบาก หนักและเหนื่อย เพราะต้องเดินไปตักในบ่อ ไกลจากหมู่บ้าน แล้วเอากลับมาเทใส่ตุ่ม ไว้ให้พ่อ และพี่ได้ใช้ ตอนเด็กๆ พี่สาวคนโตของยาย ซึ่งอายุห่างกว่ามาก จะคอยสั่งให้ยายสิมุลไปตักน้ำจากบ่อมาไว้ใช้ที่บ้าน ก่อนไปโรงเรียน น้ำบ่อที่ว่า อยู่ไกลออกไปโขอยู่ เนื่องจากไม่ได้มีทุกบ้าน 2-3 บ้าน ถึงจะมีบ่อหนึ่ง ยายก็ต้องวิ่งตักน้ำไปมา

มีอยู่ครั้งหนึ่งยายเคยไปตักน้ำแล้วตกลงไปในบ่อ โชคดี ที่ร้องให้คนช่วย แล้วมีคนไต่ขึ้น จึงมีคนมาช่วย โดยแห่บันไดลงไปในบ่อ ให้ยายปีนขึ้นมา ยายรำพันว่า เคยบุญจริงๆ ที่ได้อยู่มาจนทุกวันนี้

ยายสิมุลและยายทองดีจะได้ไปโรงเรียน ประมาณ 9 โมงเช้า เพราะต้องทำงานบ้านให้เสร็จก่อน และก็วิ่งเอาข้าวที่พี่สาวทำ ไปส่งให้พ่อที่นา เลยทำให้มาโรงเรียนสายและโดนทำโทษให้วิ่งรอบสนาม

ตอนนั้นแม่ไม่มีแล้วเนาะ แล้วก็พ่อก็ทำนา จะไปโรงเรียน
9 โมงเช้า เรียนเนาะ ให้ไปส่งข้าวเขาก่อน กลับมาค่อยไปโรงเรียนสอง
พี่น้องวิ่งส่งข้าวพ่อลำบาก

ยายสิมุลและยายทองดีต้องดำข้าวกินเองด้วยครกกระเดื่อง ซึ่งเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ในความทรงจำของยาย ยายเล่าว่า สมัยก่อน พี่น้อง ช่วยกันทำงานเป็นแผนกๆ แผนกดำข้าว “น้ำเปื้อ” ที่สุด ดำกันจนขาเป็นเหน็บ วันพระเป็นวันที่ดำข้าวไม่ได้ จะเป็นบาป ก่อนวันพระหนึ่งวันจึงต้องดำข้าวไว้เป็นสองเท่าเพื่อให้พอกิน ยายบอกว่า “ช่วยกัน ช่วยกันคนละแผนก เด็กก็ดำข้าว คนแก่ก็คิดฝ้าย บางคนก็นั่งข้าวก็ดำกับข้าว”

สมัยก่อน ไม่ต้องนึกถึงเรื่องอื่น นอกจากการหาอยู่ หากินให้พอเพียง เรื่องการเข้าวัดเข้าวา ไม่ต้องพูดถึง ยายไม่มีโอกาสได้สัมผัสเลยในช่วงเวลาเด็ก เพราะไม่มีเวลา ยายพูดถึงการเข้าวัดในสมัยก่อนว่า “ไม่เข้าหอรอก เข้าไม่ได้ เพราะว่ามันไม่ว่าง ไหนจะทำงานไหนจะทำครัวพวกนี้ ผู้ชายเขาก็เวลาเราไม่ทำ เขาก็ไม่ได้กินข้าว”

แต่พอตอนแก่ ทุกอย่างก็เปลี่ยนไป ยายไม่มีภาระอื่นๆ ที่ต้องกังวล ลูกหลานโตกันหมดแล้ว ไม่ต้องคอยหาเลี้ยงครอบครัว จึงมีเวลาไปเข้าวัด สวดมนต์ “เข้าวัดก็ได้เข้ามาสามปีแล้วสบายตอนแก่ ตอนหนุ่มนี่ทุกอย่างเจอหมดทุกข์สุขอะไรมีหมด พร้อมหมดเลย”

คนสมัยก่อนนับถือเทวดาประจำหมู่บ้านกันมาก ต่างกับคนสมัยนี้มาก สมัยก่อนถ้าลูกหลานไปเถลไถล ประพฤติตนไม่ดี เทวดา จะโกรธ พ่อกับแม่จะป่วย เพราะเทวดาคิดว่าพ่อแม่ไม่ดูแลอบรมสั่งสอนลูก ต้องไปขอขมาเทวดา มิเช่นนั้นจะไม่หายป่วย ดังคำพูดของยายว่า

เดี๋ยวนี้ โอ๊ย ห้ามไม่ได้ แต่ก่อนไม่มีหอรอก เทพเขานะ เขาไม่ชอบ แต่ก่อนนะถ้าลูกไปเถลไถลผู้ชาย พ่อแม่ก็ไม่สบาย ไปหาหมอดู เทพเขาโกรธ เขาก็ว่าลูกทำอย่างนั้นอย่างนี้ ต้องขมาเขาก็ด้วยนะ ขมาขึ้นต้นดอกไม้รูปเทียน 10 ดอกคู่กันนะ ขอขมาเขานะ ถ้าอย่างนั้นเขาไม่หายเลย ป่วยไม่หาย พ่อแม่นี้แหละ ตัวฉันนี่แหละจะป่วย เพราะว่าเขาคิดว่าเนาะ เขาคิดว่าพ่อแม่ไม่พูดไม่จา ไม่บอกไม่กล่าว

เรื่องต้องห้ามอื่นๆ ที่มีในหมู่บ้าน เช่น เรื่องการแต่งงานที่ไม่ถูกต้องตามขนบธรรมเนียมเดิมนั้น หากเกิดขึ้น จะต้องไปขอขมาลาโทษแก่เทวดา ยายสิมุลเล่าว่า “เวลาไปไปเอา เอาลูกเอาเมีย ต่างบ้านเนาะ ถ้ามีท้องก็มาอยู่บ้านในบ้าน ก็จะได้เสียไก่อ่แปดตัว ให้เทพ ไม่งั้นก็ไม่ได้”

ยายสิมุลเล่าว่า ตอนนี้สบายแล้ว ลูกหลานโตหมดแล้ว ส่งเงินมาให้ใช้บ้าง และยายก็ต้องหาเลี้ยงตัวเองด้วย ยายเล่าว่าลูกของยาย ไม่ได้ส่งหลานมาให้ยายเลี้ยงที่นี่เพราะไม่ยอมให้ยายลำบาก

อาชีพอ้า เป็นอาชีพที่ยายทั้งสองรักมาก ถ้าไม่ได้ทำอาชีพนี้ จะถือว่าไม่สบาย ยายว่าถึงมีเงินก็ยังจะทอดต่อไป แต่ถ้าตายไป เงินทองที่เหลืออยู่ก็จะให้ลูกหลาน ยายบอกว่า

ทอดอย่างเดียว ทอดไม่ได้มันแหละ จดว่าไม่สบายนะทำไม่ได้มันแหละ จะเป็นยังงี้ไม่รู้ ไม่รู้ชะตากรรมตัวเองจะเป็นยังงี้ไม่รู้ ก็จะเป็นวงเวียนชีวิตหรืออะไรก็ไม่รู้ ถ้าลูกไม่ดูแล แต่ถ้าเสียชีวิต มีเงินอยู่ ลูกก็เอากลับไปใช้ซะ ถ้ามันเหลือเนาะ ทำไว้เพื่อลูก

ยายไม่ชอบการใช้ชีวิตในกรุงเทพฯ เพราะคนในกรุงเทพฯ ไม่คุยกัน เจอหน้ากันก็ไม่คุยกัน การคุยกันเป็นความสุขอย่างหนึ่งของยาย ดังคำพูดของยายถึงความรู้สึกของการใช้ชีวิตในกรุงเทพฯ “ไม่ได้คุยกับใคร อยู่บ้านเรา มันคุยกัน อยู่กรุงเทพฯ เอาแฟนมาดูหน้ากันเฉยๆ ไม่ทักไม่ทาย”

ยายทองดีน้องสาวของยายสิมุล เล่าเพิ่มเติมว่า ยายกับยายสิมุล โตมาด้วยกัน ชีวิตยายทั้งชีวิตอยู่กับการทอด ยายบอกว่า “อยู่กับฝ่ายทั้งชีวิตเลยแหละ ตั้งแต่ อายุ 12- 13 ปี”

ยายตั้งใจไว้ว่ายายจะทอดไปเรื่อยๆ จนกว่าจะตาย หรือทอดไม่ไหว ยายผูกพันกับการทอดมาก หลับตาทอดยังได้ ยายทองดีอยู่บ้านคนเดียว เพราะลูกๆ ไปทำงานต่างถิ่นคนหนึ่งไปทำงานที่กรุงเทพฯ อีกคนหนึ่งไปทำงานไกลถึงประเทศลาว ยายอยู่คนเดียวทอดกกกลางคืน บางวันก็เหงาบ้าง แต่ลูกๆ ก็มาหายายเสมอๆ เมื่อตอนหลานเล็กๆ ยายก็ได้ช่วยเลี้ยง

ในชีวิตปัจจุบัน ยายทองดีมุ่งประพฤติตนในฐานะพุทธศาสนิกชนที่เคร่งครัด เมื่อถึงวันพระก็จะเข้าวัด ถือนิสีล 5 ฟังธรรม ยายบอกว่า “แก่แล้วก็ไปวัด” ยายทองดีบอกว่า ชีวิตที่ผ่านมาลำบาก แต่ตอนนี้สบายแล้ว ที่ผ่านมามีลำบาก เพราะต้องคิด ต้องกังวลใจว่า จะทำอย่างไรให้ครอบครัวอยู่รอด จะหาเลี้ยงครอบครัวอย่างไร แต่วันนี้ลูกๆ ของยายได้มีงานมีการที่มั่นคง ยายเองก็

พลอยมีความสุขไปกับลูกๆ ด้วย ถึงแม้ว่ายายจะไม่ได้อยู่กับลูกก็ไม่ใช่ไร ยายบอกว่า “ลูกๆ เขาไปได้เขาก็ไป เราก็ไม่ไปขัดขวางเขานะ เพราะอยากให้ลูกสบายใจ”

ยายบอกว่า แต่ก่อนชาวไทยลื้อมีธรรมเนียมว่า ลูกคนเล็กจะต้องอยู่กับพ่อแม่ คอยเลี้ยงดูพ่อแม่ แต่เดี๋ยวนี้ก็ไม่ค่อยยึดมั่นกับธรรมเนียมดังกล่าวแล้ว ถ้าลูกคนไหนมีโอกาส ก็จะออกไปทำงานหาเงินต่างถิ่น สามีย่อยยายสิมูลและยายทองดี เสียชีวิตไปแล้ว เมื่อถามยายว่าทำไมคนเฒ่าคนแก่ส่วนมากเหลือแต่ผู้หญิง ยายตอบว่าสมัยก่อนผู้ชายทำงานหนัก ดื่มเหล้าจัด ส่วนใหญ่ก็ตายเพราะเหล้า หรือเป็นโรคอื่นๆ เช่น มะเร็ง หรือ โรคเอดส์

ยายบอกว่า คนไทยลื้อให้ความสำคัญกับครอบครัว เครือญาติที่จะต้องช่วยเหลือเกื้อกูลกัน จนถึงวันตาย ยายพูดถึงความตายว่า “ญาติพี่น้องนี้สำคัญ หากแต่ว่ายายล้ม ญาติจะมาเอา จะมาเก็บ คนอื่นเขาไม่มาไม่เก็บหรอก ก็มาแค่เป็นแขกกัน นั่นแหละ ญาติพี่น้อง”

ยายพูดถึงสังคมไทยลื้อว่าถ้าใครไม่มีลูกคอยดูแล ก็จะต้องมีหลานมาคอยดูแล

อย่างน้อยก็หลานมา เวลายายล้ม ของทรัพย์สินสมบัติก็ให้หลานไปหมดแหละ ถ้ายทอดให้หลาน ก็ยกให้หลานเลย หลานที่มาดูแล สมมุติว่าไม่มีลูกนะ ก็พวกนี้แหละ ยกให้เขา ญาตินั้นแหละเขาจะช่วยเหลือกัน ชาวบ้านเขาก็รู้ เขาก็ต้องมาช่วยมั่ง ที่บ้านเราไม่มีหรอกที่ [คนแก่] ถูกทิ้ง

สุดท้าย ยายสรุปชีวิตของยายว่า ตอนนี้อยายมีความสุข ยายผ่านความทุกข์ ความยาก ความลำบาก ต่างๆ นานา มาหมดแล้วสมัยเมื่อยายยังสาว ยายจึงมาสบายตอนแก่ ยายกล่าวถึงท้ายไว้กับผู้วิจัย ว่า “ยิ่งแก่เข้าก็ยิ่งสบาย สบายตอนแก่ ตอนหนุ่มนี่ทุกอย่างเจอหมด ทุกข์สุขอะไรก็มีหมด พร้อมหมดเลย”

สำหรับคนไทยลื้อ ยายบอกว่า ความหมายของคำว่า “ความสุข” ก็คือ

เพราะว่าวันนี้มีกินมีใช้เนาะ ทำก็พอกินพอใช้ มันจะสบายใจ ไม่ได้ไปกู้หนี้ยืมสินใคร เราก็ยังน้าทำอย่างนี้ ใช้จ่ายเอง มันมีความสุข”

กรณีศึกษาที่ 2 : ครอบครัวพ่อข้าวเจ้า

แม่จำปา อายุ 72 ปี เป็นภริยาของนายคำสิงห์ อายุ 74 ปี ซึ่งเป็น “ข้าวเจ้า” หรือ “ล้าม” ที่สามารถสื่อสารกับเทวดาประจำหมู่บ้านได้

แม่จำปาเป็นผู้สูงวัย อารมณ์ดีและใจดีมาก บ้านแม่จำปาและพ่อข้าวเจ้าเป็นร้านขายของชำร้านหนึ่งในหมู่บ้าน ที่มีคนแวะเวียนมาแอ่วหาพูดคุยอย่างไม่ขาดสาย ในจำนวนร้านขายของชำที่มีอยู่ตามจุดต่างๆ ของหมู่บ้าน ร้านของแม่จำปา ขายทุกอย่าง ตั้งแต่ของกินเล่น ขนมขบเคี้ยว ขนมสมัยโบราณ ที่อาจหาซื้อไม่ได้จากเมืองหลวง น้ำดื่มจากตู้แช่ ของเล่น และมีบริการพิมพ์เอกสารด้วยคอมพิวเตอร์ และถ่ายเอกสาร ผังตรงข้ามบ้านแม่จำปาเป็นบ้านพี่สาวของแม่จำปา บ้านหลังใหญ่โตโอโถง

แม่จำปามีลูก 4 คน ลูกคนที่หนึ่งเสียชีวิต คนที่สองเป็นผู้หญิงไปทำงานและอยู่กับสามีที่สิงคโปร์ มีลูก 1 คน อาศัยอยู่กับแม่จำปาที่บ้านหลังนี้ คนที่สามเป็นผู้ชาย อยู่กับแม่จำปา มีลูก 1 คน อยู่ที่เชียงคำ และคนสุดท้ายแต่งงานกับคนน่าน มีลูกสาว 2 คน คนหนึ่งไปเรียนพยาบาลอยู่ที่กรุงเทพฯ ส่วนคนเล็ก ไปเรียนหนังสือที่เชียงคำ ลูกของแม่จำปาคนสุดท้ายนี้ อยู่ที่บ้านกับแม่จำปา เป็นเจ้าของร้านเสริมสวยซึ่งแม่จำปาลงทุนเปิดร้านให้ติดกับร้านของตน เพราะอยากให้ลูกอยู่ใกล้ๆ และแม่จำปาจะได้ช่วยเหลือหลานด้วย

ชีวิตประจำวัน

ชีวิตประจำวันของแม่จำปานั้น ตื่นเช้ามาก็ทำกับข้าว รับประทานอาหารเช้าแล้วจึงเปิดร้านขายของ ไปเรื่อยๆ จนถึงประมาณ 1 โมง หลังจากร้านปิดแล้ว ถ้าใครอยากได้อะไร มาร้องเรียกแม่จำปาก็จะแถมประตุขายของให้ ทั้งวันจะมีคนแวะเวียนมาแอ่ว มาพูดคุยกับแม่จำปาไม่ขาดสาย พี่สาวของแม่จำปาก็จะมานั่งเล่นที่โต๊ะม้าหินหน้าบ้านแม่จำปาบ่อยๆ ช่วงบ่ายๆ เย็นๆ จะมีเด็กนักเรียนที่เลิกเรียนจากโรงเรียนแล้ว มารวมซื้อขนม และของเล่นอย่างต่อเนื่อง พอตกเย็นแม่จำปาก็จะทำกับข้าวหรือไม่ก็นำสารพัดที่ทานไว้ตั้งแต่เช้า หรือกลางวันมารับประทานเป็นอาหารเย็น ค่าๆ แม่จำปาและพ่อข้าวเจ้าจะช่วยกันปิดร้าน ในโอกาสพิเศษที่แม่จำปาไม่อยู่บ้าน เช่น ไปช่วยงานตามบ้านต่างๆ พ่อข้าวเจ้าจะเป็นผู้ดูแลร้านแทน

แม่จำปาเป็นสมาชิกชมรมผู้สูงอายุด้วย แม่จำปาเล่าว่า ชมรมฯ มีกิจกรรมสนุกๆ ให้ร่วมทำมากมาย แต่แม่จำปาไม่ได้ไปทุกครั้ง ว่างเมื่อไหร่ก็ไป บางครั้งจะมีการอบรมทำสมุนไพร การรำกระบี่กระบอง ออกกำลังกาย การสอนทำอาชีพต่างๆ หรือการสอนให้รับประทานอาหารเช้าให้เหมาะสมกับวัย ซึ่งบางครั้งแม่จำปาก็ทำตามได้ บางครั้งก็ทำไม่ได้เพราะเป็นอาหารที่ชอบ ทางรัฐ

ช่วยเงินสำหรับ “ผู้สูงอายุ” ซึ่งหมายถึง บุคคลที่มีอายุ 60 ปี ขึ้นไป โดยสนับสนุนเงินจำนวน 500 บาท ต่อคน ต่อเดือน ทุกๆ เดือน ผู้สูงอายุจะต้องไปรับเงินที่วัดศรีบุญเรือง ซึ่งเป็นวัดประจำหมู่บ้าน อยู่ใกล้ๆ กับบ้านแม่จำปา โดยมีถนนในหมู่บ้านคั่นกลาง

ส่วนพ่อข้าวจ้ำ หรือพ่อสิงห์ นั้น ชีวิตประจำวัน มีหน้าที่สำคัญคือ การเป็น “ล่าม” คุยกับเทวดาบ้าน พ่อข้าวจ้ำจะได้หยุดวันพระ เพราะชาวไทยลื้อจะไม่ติดต่อกับเทวดาบ้าน ในแต่ละวันมักจะมีคนมาบนเจ้าพ่อในเรื่องต่างๆ เสมอ รวมทั้งมาแก้บนถ้าสิ่งที่ขอไว้สำเร็จ การสื่อสารกับเทวดาบ้านนั้น จะทำกันในช่วงเช้า พอเลยเพลไปแล้ว ชาวบ้านก็ไม่นิยมที่จะบนหรือแก้บนกับเทวดาบ้าน

การบนของชาวไทยลื้อนั้น จะใช้ “ไม้วา” ซึ่งเป็นไม้พลองที่มีความยาวประมาณ 1 วา เมื่อตั้งจิตอธิษฐานขอสิ่งหนึ่งสิ่งใดกับเทวดาบ้านแล้ว พ่อข้าวจ้ำก็จะยกไม้วาชั้นเสียงทวย ถ้าสิ่งที่ขอจะประสบความสำเร็จ ไม้พลองก็จะเพิ่มความยาวออก จนเลยระยะช่วงแขนออกมาให้เห็น การบนบานนั้น บางครั้งก็เป็นเรื่องเฉพาะเจาะจง เช่น ขอให้สอบได้ ขอให้สมัครงานได้ หรือให้หายเจ็บไข้ได้ป่วย และในบางครั้งก็บนแบบกว้างๆ ว่าขอให้ปีหน้า มีความสุข หรือไม่ต้องประสบปัญหา หรือภัยอันตรายต่างๆ ไม้ว่าจะบนแบบไหน เมื่อบนสิ่งใดแล้ว ถ้าสำเร็จเสร็จสม อารมณ์หมาย ก็จะต้องมาแก้บนกับเทวดาบ้าน ซึ่งเทวดาประจำบ้านแพดนี้ คือ “พระยาคำแดง”

ถ้าวันไหนพ่อข้าวจ้ำไม่ต้องไปสื่อสารกับเทวดา พ่อข้าวจ้ำก็มักจะขี่รถจักรยานยนต์ไปดูแลสวน ถึงแม้พ่อข้าวจ้ำจะอายุมาก แต่ก็ยังไปสวน ไปไร่ไถว เมื่อกลับมาถึงบ้านในช่วง สายๆ บ่ายๆ ก็จะนั่งพักผ่อน ไปจนเย็น จวบจนค่ำหลังจากดูโทรทัศน์นิดหน่อยแล้วก็เข้านอน พ่อข้าวจ้ำชอบดูการแข่งขันชกมวย ถ้าเมื่อไรที่มีมวย พ่อข้าวจ้ำก็จะนั่งเฝ้าหน้าจอโทรทัศน์ โดยไม่สนใจว่าใครจะไป ใครจะมา

ประวัติศาสตร์มุขปาฐะ

แม่จำปาเล่าว่า สมัยก่อนลำบากมาก ทุกอย่างต้องทำเองหมด จนมาก รองเท้าจะใส่ก็ไม่มี ต้องเอาใบปอมาทำเป็นสายคิบบองเท้า เสื้อผ้าก็ใช้มือเย็บ ยายเป็นคนเย็บให้ กระโปรงไม่มีใส่ ต้องเอาผ้าถุงมาข้อมสี กางเกงในก็เย็บมือ แม่จำปาเรียนหนังสือที่โรงเรียนเชียงบาน จนถึง ป.4 ก็ออกจากโรงเรียน มาช่วยที่บ้านทำงานต่างๆ เช่น เลี้ยงวัวเลี้ยงควายในป่า ตักน้ำ แล้วหาบน้ำ มาไว้ใช้ที่บ้าน ต่ำข้าว และเลี้ยงน้องด้วย

แม่จำปาบอกว่าวิถีชีวิตสมัยเด็กนั้น “ม่วน” เมื่อเป็นเด็ก ไม่ต้องอายใคร ไปเล่นน้ำที่แม่น้ำแวน ไม่ใส่เสื้อผ้าก็ได้ ใช้น้ำข้าวโมกสระผม ใช้ใบหมี่และใบมะกรูดด้วย

แม่จำปามีโอกาสได้เข้าวัดตั้งแต่เล็กๆ ปัจจุบันแม่จำปาก็ยังไปวัดเป็นประจำ โดยเฉพาะวันพระ ที่วัดศรีบุญเรือง ใกล้ๆ กับบ้านแม่จำปานั้น แม่จำปาได้ปลูก “ต้นจำปา” ไว้ข้างพระอุโบสถหนึ่งต้น เพื่อเป็นสัญลักษณ์ถึงศรัทธาที่แม่จำปามีต่อวัดนี้

แม่จำปาแต่งงานกับพ่อสิงห์ (พ่อข้าวจ้ำ) ตั้งแต่อายุประมาณ 17 ปี สมัยนั้น ลำบากและอดอยากมาก ไขหนึ่งฟองต้องแบ่งครึ่งให้ลูกสองคนทาน สมัยนี้ 2 ฟอง ยังไม่พอกินสำหรับหลานคนเดียว

แม่เล่าว่าสมัยก่อนไปเก็บผักจากบนดอยมากินเช่นผักหวานหรือผักชะอม สมัยนี้ก็ซื้อเขากิน สมัยก่อนก็ทำไร่ ทำนา ทำทุกอย่าง แม่จำปา เคยไปรับจ้างทำงานเพื่อหารายได้พิเศษ โดยการไปคุมคนงานที่คอยมัดยาเป็นมัดๆ ให้กับตาบ่ม ได้ค่าจ้างเป็นรายเดือน

“การขับลื้อ” เป็นศิลปะอีกอย่างหนึ่งที่ติดตัวแม่จำปา แม่จำปาเล่าว่า สมัยก่อน มีการขับลื้อในงานต่างๆ เช่นงานบุญ งานเลี้ยงเทศกาลประจำหมู่บ้าน ซึ่งแม่จำปาได้ขับลื้อให้ผู้วิจัยได้ฟังด้วย แม่จำปาบอกว่าอยากจะสอนความรู้เหล่านี้ให้กับลูก หลาน แต่ลูก หลานไม่เอา แม่ว่า “สมัยนี้เด็กๆ ร้องเพลงกัน ไม่ได้ขับลื้อแล้ว”

“การทอผ้า” ก็เช่นกัน ที่ในปัจจุบันคนไทยลื้อรุ่นใหม่ ไม่ค่อยให้ความสนใจ ลูกสาวแม่ก็ไม่ทอผ้า แต่ไปเรียนเสริมสวย แม่จำปาจึงได้มาเปิดร้านเสริมสวยให้ลูกสาวอยู่ติดกันกับร้านขายของชำของแเก

ส่วนเรื่อง “ภาษาไทยลื้อ” นั้น แม่จำปาไม่กลัวว่าจะเลือนหายไป เพราะลูกหลาน พูดได้ทุกคน แม้ว่าไปทำงานข้างนอก พวกเขาจะใช้ภาษาไทย หรือภาษาเหนือ แต่เวลาอยู่กับครอบครัวหรืออยู่ในหมู่ชาวไทยลื้อด้วยกัน ก็จะพูดภาษาลื้อกัน

เรื่องการเดินทางก็เปลี่ยนไปมาก สมัยก่อนจะไปไหนมาไหนก็ต้องเดินเท้า ผิดกับสมัยนี้ที่แม่บอกว่า “มีรอยต่าง ไม่มีรอยดิน” ซึ่งหมายถึงมีแต่รอยรถ ไม่มีรอยเท้าให้เห็นแล้ว

แม่จำปาเคยคิดจะเลิกขายของชำ แต่ในที่สุดก็ไม่เลิก แม่จำปาบอกว่าขายได้ก็ขายไป มีกินมีใช้ก็พอ แต่ไม่เป็นหนี้สินใคร ดึกว่าอยู่เฉยๆ ไปวันๆ ไม่มีอะไรทำ ของที่ขายในร้านก็จะมีคนมาส่งวันเว้นวัน

เมื่อถามถึงสัญลักษณ์ของความเป็นไทยลื้อ แม่จำปา ตอบว่า คนลื้อชอบ “ทำบุญทำทาน”

เมื่อถามถึงความสุขของแม่จำปา แม่จำปาตอบว่าตอนนี้สุขสบายใจ ไม่ทุกข์ ลูกหลานเป็นคนดี ไม่คิดเหล้า หรือกัญชา แม่จำปาสบายเพราะลูกหลานโตหมดแล้ว ช่วยตัวเองได้ หาเลี้ยงแม่ได้ แม่จำปาบอกว่า “สมัยก่อนก็ม่วนอยู่น้อ เดี่ยวนี้ก็สุขใจแล้วน้อ อันไหนขาดตกบกพร่องก็ลูกส่งให้กิน ลูกคนนี้มันคนนั้นมันเขาก็ให้หมด”

ช่วงเวลาสงกรานต์จะเป็นช่วงเวลาที่แม่จำปามีความสุขที่สุด เพราะสมาชิกในบ้านที่ไปทำงาน หรือเรียนหนังสือต่างถิ่น จะกลับมารวมตัวกัน ทุกคนได้อยู่กันอย่างพร้อมหน้าพร้อมตา ไม่ใช่แค่เฉพาะครอบครัวของตนเองเท่านั้น ครอบครัวอื่นๆ ก็จะมารวมตัวกันหมดในช่วงเวลาสงกรานต์ มีการละเล่นต่างๆ สนุกสนานครื้นเครงกันทั้งหมู่บ้าน

เมื่อผู้วิจัยถามแม่จำปาถึงความรู้สึกเกี่ยวกับการที่ลูกหลานเรียนหนังสือและไปอยู่ต่างถิ่น กับการให้ลูกหลานอยู่กับตนเพื่อสืบทอดภูมิปัญญาต่อไปนั้น แม่จำปาให้ความเห็นว่า จริงๆ แล้ว ก็อยากให้ลูกหลานอยู่ด้วยกันอย่างพร้อมหน้าพร้อมตา แต่เป็นไปไม่ได้แล้วแต่เวรกรรมกำหนดมา ดังคำพูดที่แม่จำปาพูดไว้ว่า “แล้วแต่เวร แต่กรรมนะ กรรมเวรไปตกที่ไหนก็ห้ามไม่เป็นเหมือนกัน”

สุดท้ายแม่จำปาเล่าถึงวาระสุดท้ายของชาวไทยลื้อให้ฟัง ชาวลื้อเชื่อว่า เมื่อมีคนตาย จะมีการห่อข้าวให้คนตาย แต่เหมือนฝากต๋อไปให้คนอื่น ใส่ถุงข้าว ขี้ผึ้งแผ่น และดั่งค์ 9 บาท ใส่เข้าไป ข้ามเรือ ไปขึ้นสวรรค์ เอาต๋อปักทั้งหมด 4 อัน ถ้าเกิดจะต้องตกนรก ตกบ่ออะไร จะได้จับหางต๋อขึ้นมาได้ สะพายดาบเพื่อเอาไว้ถ่างทาง จึงจะตายคาหลัก ถ้าใกล้จะตาย จะมีคนมาถามว่าจะสั่งอะไรไว้หรือไม่ เราจะต้องตอบว่า “ขุดน้ำบ่อ ก่อศาลา ทาสีวัด ปัดวิหาร”

กรณีศึกษาที่ 3 : ยายยอด อายุ 83 ปี

ยายยอด ฉายา “ยายเหงา” เนื่องจากตรงกับลักษณะท่าทาง และเป็นคำจำกัดความสำหรับเรื่องราวที่ยายเล่าให้ผู้วิจัยฟัง

ยายยอด หรือ เฒ่าหม่อนยอด เป็นคุณยายร่างเล็ก ผมหาวเกือบทั้งศีรษะแล้ว ยายยอดอาศัยอยู่บ้านตามลำพังกับสุนัขพันธุ์ฝรั่งตัวจ้อย 1 ตัว ริมถนนใหญ่สายเชียงคำ-พะเยา ทุกๆ วันยายจะมานั่งเล่นที่เก้าอี้ม้าหินหน้าบ้านของตนเอง หรือเพื่อนบ้าน เพื่อมองดูผู้คนและรถที่ผ่านไปผ่านมา เหมือนกับว่า ‘ยายกำลังรอใครสักคนเดินหรือลงจากรถมาหายาย’

ยายบอกว่า “มานั่งดูไปเรื่อยๆ ก็เพลินดี ไม่มีอะไรทำ” ยายจะจำทุกคนที่เดินผ่านไปผ่านมาแถวๆ หน้าบ้านยายได้เกือบทั้งหมด เมื่อพวกเขาคลุ่มนักวิจัย รวมทั้งนักศึกษาซึ่งถือเป็น “คนนอก” สำหรับยาย เข้าไปเดินสำรวจพื้นที่พูดคุยกับชาวบ้านแถวๆ นั้น ยายจึงจำได้เป็นอย่างดี เพราะนานๆ ที จะมีกลุ่มผู้วิจัย หรือนักศึกษามาหาข้อมูลในละแวกนี้

ยายชอบพูดคุยกับนักวิจัยหรือนักศึกษาที่มาสำรวจข้อมูล ยายบอกว่า “ม่วนดี” เพราะโดยปกติยายไม่ค่อยได้คุยกับใครเท่าไรนัก นอกจากกับหลานๆ ที่นานๆ ครั้งจะแวะมาเยี่ยมเยียน และอยู่ “ไม่ทันให้หายคิดถึง” ก็กลับไป ยายอาศัยการไปพูดคุยกับชาวบ้าน ร้านค้าใกล้เคียงแก้เหงา

ในช่วงเวลากลางวัน ยายบอกว่า “เหงาตอนกลางวัน กลางคืนบ่ เหงาแล้ว” ยายพูดถึงลูกของยายด้วย น้ำเสียงเศร้าๆ เหงาๆว่า “เค้า บ่ มาแล้ว เค้ามีบ้านจัดสรร”

ยายมีพี่น้องทั้งหมด 12 คน ตอนนี้เหลือยายคนเดียว สามิของยายเสียชีวิตไปนานแล้ว ด้วยโรคมะเร็งในถุงน้ำดี ส่วนลูกๆ ของยายมีทั้งหมด 6 คน เป็น ผู้ชาย 3 คน ผู้หญิง 3 คน เสียชีวิตไป 2 คน อยู่กรุงเทพฯ 2 คน เหลืออยู่ที่นี้ 2 คน เป็น ชาย 1 คน และหญิง 1 คน

บ้านที่ยายอยู่ตอนนี้เป็นบ้านของลูกชาย เดิมชีวิตของยายเคยมีความสุขดี แต่วันหนึ่ง ลูกสาวของแก มีปัญหาครอบครัว ทำให้สมาชิกในครอบครัวต้องกระจัดกระจายไปคนละทิศละทาง รวมทั้งต้องตกเป็นที่นิทาของคนในหมู่บ้าน และจากวันนั้นมา ชีวิตของยายก็เข้าสู่ความ “เหงา”

ชีวิตประจำวัน

ชีวิตประจำวันของยายยอด เป็นชีวิตธรรมดา ตื่นเข้ามา รับประทานอาหารเช้า คุยกับคนบ้านใกล้เคียง รับประทานอาหารกลางวัน นอนกลางวัน คุยกับคนแถวๆ นั้น บางที ช่วงบ่ายจะเข้าไปตากแอร์ในร้านนวดที่อยู่ถัดจากบ้านแกไป 2 หลัง ถ้าลูกค้าเยอะ ยายก็จะไม่เข้าไปรับกวาดเย็บก็ทำกับข้าว รับประทานอาหารเย็น และเข้านอน

สำหรับอาหารการกินของยายนั้น สมัยก่อนหากินเอง หาปลาหาปูกิน ปลุกผักสวนครัว กินผักบุ้ง ทำแองและ น้ำพริก น้ำผัก พริกปู พริกน้ำหน่อ เดิมนั้น บางครั้งก็ทำกินเอง หลายๆ ครั้งที่ชาวบ้านนำอาหารมาแขวนไว้ให้ที่หน้าประตูบ้านของยาย สลับกันไป ใครมีอะไรเหลือ ก็แบ่งปันกัน และทุกคนก็จะผลัดกันนำอาหารมาแขวนไว้หน้าบ้านยาย ส่วนยายยอดนั้น ถ้าวันไหนทำกับข้าวทานเอง ก็จะมีน้ำใจ นำไปแบ่งเพื่อนบ้านเช่นกัน

ภาพที่ชาวบ้านแถวนั้นคุ้นชิน เป็นภาพของบ้านยายยอดที่ปิดไฟมืดมิดทั้งหลัง ตรงกลางบ้านจะมองเห็นแสงไฟริบหรี่ดวงหนึ่ง พอมองเห็นเป็นเงาร่างๆ มีโต๊ะตั้งวางอยู่กลางห้อง บนโต๊ะมีสำหรับอาหาร และยายยอดนั่งอยู่บนเก้าอี้ สายตาจับจ้องไปที่ถนนประหนึ่งว่า รอคอยการกลับมาของลูกหลาน เพื่อมาทานอาหารที่ยายเตรียมไว้ หลายคืนที่อาหารยังคงตั้งไว้นบนโต๊ะแบบนั้น

ยายยอดบอกว่า คนแถวๆ นี้เป็นญาติกันหมด รู้จักกันทั้งนั้น มีอะไรก็ช่วยเหลือกัน ต่างคน ต่างเป็นหูเป็นตาให้คนบ้านใกล้เคียง

ประวัติศาสตร์หมู่บ้าน

ยายเล่าประสบการณ์ครั้งยังสาวให้ฟังว่า ในสมัยนั้น ยายปั่นฝ้ายและทอผ้าตัวเอง ธรรมเนียมโบราณนั้น ผู้ชายจะมาเฝ้าผู้สาวในช่วงพลบค่ำ มาดู มาเฝ้า มาพูดคุย เวลาที่ยายนั่ง

ปั่นฝ้าย ซึ่งขายเล่าด้วยว่า มีผู้ชายมาแอ่วยายครั้งละ 2-3 คน เลยทีเดียว ส่วนเวลาทอผ้าจะเป็นช่วงเวลากลางวัน หรือช่วงที่ว่างจากการทำกิจกรรมอื่นๆ

ยายบอกว่ายายยังเก็บผ้าทอฝีมือยาย ไว้หลายผืน ผู้วิจัยจึงขอดู ที่แรกยายเงินๆ และพูดจายายเบี่ยง ผู้วิจัยต้องเอ่ยปากขอร้องอยู่หลายครั้ง จนยายใจอ่อน ยอมนำผ้าทอออกมาให้ผู้วิจัยดู และใส่โชว์อย่างภาคภูมิใจ รวมทั้งสอนวิธีการโพกผ้าของชาวไทลื้อให้แก่ผู้วิจัยอีกด้วย ยายเล่าให้ฟังว่าสมัยก่อน คนในหมู่บ้านนิยมใส่ชุดไทยลื้อกันทุกวัน แต่สมัยนั้นมันเปลี่ยนไปแล้ว ชุดที่ใส่ปกติก็เป็นชุดทั่วๆ ไป การใส่ชุดไทยลื้อเต็มยศนั้น จะใส่กันเฉพาะในวันสำคัญต่างๆ เช่น ไปวัด งานบุญ และงานอื่นๆ ผ้าทอที่ปั่นเอกลักษณ์ของชาวไทลื้อนั้น จะเป็นลายที่แตกต่างกัน สีที่แสดงความเป็นลื้อคือสีเขียว เหลือง แดง ซึ่งจะเห็นได้จากข้อมแดง สัญลักษณ์ของชาวไทลื้อ ส่วนเสื้อผ้าของผู้หญิงนั้น เสื้อจะเป็นเสื้อปัก (เสื้อป้าย) สีดำ ถ้าเป็นสมัยก่อน เสื้อจะเป็นสีดำล้วน แต่สมัยนี้มีการตกแต่งลวดลายสีสันตามชายขอบเสื้อปัก ส่วนผ้าชิ้นจะมีหลากหลาย แล้วแต่ความชอบของแต่ละบุคคล และความนิยมของชาวบ้านในแต่ละบ้าน มีผ้าโพกหัว ซึ่งสาวแรกเริ่มนิยมใช้สีชมพู ส่วนคนเฒ่าคนแก่ชอบสีขาว ผู้ชายนุ่งกางเกงผ้าฝ้ายสีดำ ยายเล่าให้ฟัง ด้วยน้ำเสียงโหยหาอดีต

วิถีชีวิตแบบเก่าๆ นั้น แม้จะลำบากแต่ยายกลับมองว่าเป็น “ความสุข” สมัยยังสาว การละเล่นที่ยายชอบ ก็คือ เล่นสะบ้า การโยนลูกช่วง โยนกันไปมา ระหว่างหญิงกับชาย ยายเล่าต่อไปว่า คนสมัยก่อนไม่เร่งรีบ ใช้ชีวิตไปตามสภาพ ไปไหนมาไหนก็เดินไป ไม่ต้องเรียนหนังสือสูง คนในหมู่บ้าน ก็มักจะแต่งงานกันเอง ไม่ข้ามไปแต่งงานกับคนบ้านอื่นๆ

เด็กๆ จะเชื่อฟังคำสั่งสอน และเคารพผู้ใหญ่ผู้ใหญ่ ผู้เฒ่าผู้แก่ ยายขอตอบว่า “เมื่อก่อนนี้สุข ตอนนี้ไม่สุขแล้ว” “เด็กมันโต” ไม่เชื่อฟังเหมือนก่อน เด็กสมัยนี้ไปเรียนหนังสือกันในเมือง แล้วก็ไปทำงานในเมือง

วิถีชีวิตเปลี่ยนไป ลูกของยายก็เหมือนกัน จริงๆ แล้วมีฝีมือทอผ้าที่เก่งมาก แต่เดี๋ยวนี้ไม่ได้ทอแล้ว เพราะต้องเลี้ยงลูก ทำงานหาเงิน ยายคิดถึงลูกๆ ที่ไปอยู่กรุงเทพฯ แต่พอลายยายจริงๆ ว่าถ้าให้เลือกระหว่าง ลูกมาอยู่กับยาย แต่ไม่ได้ไปเรียนหนังสือในเมือง กับ ลูกไปเรียนหนังสือในเมือง มีงานทำและไม่ลำบาก แต่ไม่ได้อยู่พร้อมหน้าพร้อมตากัน ยายจะเลือกอะไร ยายตอบว่ายายขอเลือกอย่างหลัง เพราะยายก็อยากให้ลูกได้เรียนหนังสือ จะได้มีเงินใช้ มีงานมีเงิน ยายบอกว่า “ต้องเรียนหนังสือเก่ง จะได้เป็นเจ้าคน นายคน อยู่กับยาย บ่ มีความรู้ ก็ บ่ ดี”

ลูกหลานยาย ส่งเงินมาให้ยายใช้บ้าง ยายเคยไปเยี่ยมลูกหลานที่กรุงเทพฯ อยู่บ่อยๆ แต่ไม่ชอบอยู่ที่นั่นเท่าไร เพราะอากาศร้อน ทำให้อ่อนไม่ค่อยหลับ

ถามยายว่ายายชอบแบบไหนมากกว่ากัน ชีวิตสมัยก่อนกับสมัยนี้ ยายว่ายายชอบสมัยก่อน ไปไหนมาไหนก็เดินไป ไปขายของ ไปตลาด ไม่ไปไหนไกล ส่วนใหญ่ก็อยู่บ้าน เด็กสมัย

นี้ มีรถขี่ ไปไหนกันเร็ว ไม่ค่อยอยู่ติดบ้าน (ผู้วิจัยสังเกตเห็นว่า เวลาไปคุยกับคนเฒ่าคนแก่ตามบ้านต่างๆ จะไม่ค่อยได้พบเจอเด็กๆ หรือวัยรุ่น อยู่ในบ้าน ส่วนมากเมื่อเด็กๆ กลับมาจากโรงเรียน ก็จะรีบขี่รถจักรยานหรือ จักรยานยนต์ออกไปเล่นกับเพื่อนๆ)

หากจะให้นิยามความสุขของยายยอด ยายบอกว่า ความสุขของแกก็คือการที่ลูกหลาน “เชื่อฟัง” แต่สำหรับยายยอด ตอนนี้ ไม่ค่อยมีความสุขเท่าไร เพราะลูกหลาน “ไม่ค่อยเชื่อฟัง”

กรณีศึกษาที่ 4 : ยายจันทร์แดง อายุ 78 ปี

ประวัติศาสตร์บุพการี

ยายจันทร์แดง เป็นคนเฒ่าคนแก่ในหมู่บ้าน ที่เป็นผู้ให้ข้อมูลหลักเกี่ยวกับวัฒนธรรมไทยลื้อ เวลาใครมาสอบถามข้อมูล ยายจันทร์แดงจะเป็นคนให้ข้อมูล และให้สัมภาษณ์อยู่เสมอ ยายจันทร์แดง เล่าให้ผู้วิจัยฟังถึงการเรียกชื่อลำดับความอาวุโสของชาวไทยลื้อ ดังนี้

- โทด
- หม่อน
- เฒ่าแม่
- แม่
- ลูก
- หลาน
- เหลน
- หลอน

ยายจันทร์แดง เล่าชีวิตของยายให้ฟังอย่างมีความสุข ยายเล่าว่าสมัยเด็กยายลำบากมาก ตนเองจนกว่าใครๆ ไม่มีจะกิน เสื้อผ้าก็ไม่จะมีใส่ มีอยู่ชุดเดียวนั้นแหละ ใส่แล้วใส่อีก รองเท้าก็ไม่จะมีใส่ เดินไปโรงเรียน ไกลมาก ทุกๆ วันจะต้องห่อข้าวไปกิน อาหารที่ห่อไปจะเป็นข้าวเหนียวน้ำพริก และผัก พอไปถึงโรงเรียนตอนกลางวันกินผักหมดแล้ว ตอนบ่ายๆ ก็เดินไปในป่าไปหาผักมาเพิ่มมาจมน้ำพริกกิน การหาอยู่หากินสมัยก่อนกับสมัยนี้มีความแตกต่างกัน

...เมื่อก่อนไม่ได้ซื้อ ก็เก็บผักไป พริกเขาก็ปลูกเอา มะเขือเขาก็ปลูกเอา ทุกอย่างปลูกหมด คนรุ่นนี้ ถ้ากินข้าวกินน้ำพริก น้ำผักเอย น้ำพริกปลาร้าเอย น้ำพริกน้ำหน่อ น้ำหน่อ (เอาหน่อไม้มาตำ) ให้มันส้ม ถึงเอามันด้มให้กินได้นาน หาปูมา เอามาทำน้ำปู ได้เป็นหม้อ...

ยายเล่าว่า สมัยก่อน ไม่ค่อยมีอะไรจะกิน มีร้านกับข้าวหนึ่งร้าน อาหารหลักที่กิน ทุกวันก็คือน้ำพริก ส่วนพวกเนื้อสัตว์ เช่นเนื้อไก่ เนื้อหมู หรือเนื้อวัวนั้น นานๆ จะมีโอกาสได้กิน ดังคำบอกเล่าของยายที่เล่าให้ผู้วิจัยฟัง

มีร้านกับข้าว และก็ไปโรงเรียนกันนั้นแหละ ไม่รู้ว่าจะกินอะไร ข้าวกับ น้ำพริกนั้นแหละ แล้วก็เข้าป่าไป กินยอดผักในป่า พวกไถ่นา หรือจีน วัวจิ้งควาย นาน ๆ กินที มันไม่มีเงินซื้อ ... ทีแรกข้าวปุ้น ทอफी (ลูกอม) สีสำนาน ๆ มาที่ตลาดมั่ว มีขนม เขาทำข้าวหมี่ (ขนมจีน) แล้วเอาชีอิ้ว ใส่ แล้วซื้อมาห่อหนึ่ง ไก่ ใส่ตระกร้า จะกินก็กลัวหมด มันต้องเอามาถึง บ้าน ใส่ถ้วย กินด้วยกัน ให้หลาน ให้เหลน กันกิน ปลาทุอที่เราซื้อมา 2-3 ตัว ก็มาเอาที่ไฟ (ปิ้งไฟ) พอสุกแล้ว เราก็หั่น 2-3 ท่อน ท่อนนี้ห่อ ข้าวเลียงวัว ท่อนนี้ห่อไปโรงเรียน ทางหัวนี้เอาไว้ให้พ่อกับแม่ ถ้าดำ น้ำพริกปู ต้องดำน้ำพริกให้ละเอียด ถึงจะเอาน้ำปูใส่เข้าไป แกว่ง ให้น้ำมัน เอาข้าวคั่วใส่ มี ผักบัวสีดาก็ปูตามสีและก็จิ้มกัน เอาหอยก กกล้วยมาต้มเคียงกัน มือหนึ่ง ๆ ก็จะกินอย่างนั้น นั่นแหละน้ำพริกปลา ร้าแห้ง ทางนี้จะกินปลาร้าแห้งน้ำพริก น้ำหน่อ ไม่ขาดด้วย น้ำมันแห้งก็ จิ้ม น้ำพริกน้ำผักถ้ามันแห้ง ก็เอาน้ำมาราด ๆ ถ้า ไม่ล่า ก็ต้องกินขลุ่ยส ที่ไหนก็ไม่เคยมี

การถนอมอาหารให้คงอยู่ได้นานๆ เป็นกิจวัตรหนึ่งที่ยายต้องทำ เพื่อจะได้มีอาหารกิน ได้ตลอดปี ยายนิยม นำผักและผลไม้มาดอง ส่วนใหญ่จะเป็นผักที่กินกับข้าวได้ เช่นหน่อไม้ เมื่อก่อนเวลาไปทำนา ยายสามารถหาหน่อไม้มาดองได้ถึง 2-3 ไห เก็บไว้กินได้ทั้งปี

ผักดอง หน่อดองนี้ เป็นตัวหลักเลยเมื่อก่อนนะ เดิมนี่ทำไม่กินไม่ได้ ละหน่อ หน่อเอาใส่ไห 2-3 กินกันหมดเลย เมื่อก่อนไปทำนาแล้วเอา หน่อมาดองถึง 2-3 ไห กินได้ทั้งปีเนอะ ไหก็ไม่ใช้ไหเล็กนะ เอาที่ ดันไม้เรา เอามาก็หั่นบาง ๆ บางที่หน่อไม้มันออก เราก็กินให้มันพอ ปีหนึ่งพอดี ผักดองเหมือนกัน

ยายเล่าว่า สมัยยายยังละอ่อน ยายไม่ได้ไปเที่ยวที่ไหน ส่วนใหญ่ก็ไปแอ่วป่า แอ่วดอย ไปหาเห็ด ผักหวาน ไปนา หาปลา

เมื่อก่อนบ้านน้ำแวนไม่ใช่มีคือนี้นะ เมื่อก่อนเป็นทรายนู่นๆ น้ำใสก็เห็นท่า ตอนเช้าถ้าเข้านา กินข้าวเสร็จแล้ว ก็মনุหรื คนละ เบ้า 2 เบ้า ใส่กระเป๋าก็ไป ไฟแช็คก็ไม่มี เอาไปจุดดินอะไรก็ไม่มี ชูด ๆ เอาเหล็กมาตี ๆ ก็ได้ไฟแล้ว ไล่กาอยู่ที่น้ำแวน คนนี้กั๊ก ขกยอนะ กั๊กเป็น แถว คนละท่าข้าม ถ้าตกอยู่ทางคนสูงหน่อย กั๊กร่มหน่อย ก็แย่งกัน คนที่อยู่ทางเหนือปลาจะวิ่งมา ยกได้ ๆ อีกฝั่งหนึ่งก็ไม่ได้ แต่ไม่ตีกัน ไม่แบ่งกัน ขอใครก็ยอมมัน

สมัยเด็กยายต้องอดทนมาก ทุกข์ขางมัน เดินไปในป่าก็หิวเรากันไปกับเพื่อนๆ ช่วยกันทำงาน วันๆ สนุกจนลืมทุกข์ไปเลย นานๆ จะได้กินปลา ปลาที่ต้องไปจับกันเอง สมัยก่อนจะไปจับปลากันในแม่น้ำแวน ใช้อยู่ เวลาไปจับปลา ผู้หญิงแยกไปกับผู้ชาย ผู้ชายก็แยกไปกับผู้ชาย

ยายจันทร์แดงเล่าไป หัวเราะไปและมีบางตอนน้ำตาคลอ เนื่องจากรำลึกถึงความหลัง ครั้งเยาว์วัยที่มีทั้งความสุข แต่ก็ลำบาก

ยายเล่าว่ายายมีลูกเยอะ ตอนยายแต่งงานและท้องครั้งแรก ยายกลัวว่าลูกจะไม่ตก และเลี้ยงลูกไม่ได้ดี จึงไปให้พ่อเฒ่าดวงแสงสักยันต์ให้ที่แขน ที่หัวและที่อื่นๆ หลายจุด หัวตัวลายสักยันต์นี้ยายเรียกว่า “กาจับ” เชื่อว่าถ้าสักแล้วจะอุ้มลูกไม่หล่น เลี้ยงลูกได้ดี ยายสักเยอะเลยมีลูกเยอะ มีลูกเยอะก็ลำบาก เหนื่อย หาเลี้ยงลูกอย่างลำบาก แทบจะไม่มีจะกิน ข้าวก็แบ่งๆ กันไปกิน

เนื่องจาก ยายมีลูกเยอะ ค่าใช้จ่ายก็ต้องมากตามไปด้วย รวมทั้งเสื้อผ้า ที่ยายก็ต้องเป็นคนลงมือทอและตัดเย็บด้วยมือให้กับสมาชิกทุกคนในครอบครัว กว่าที่จะทอเสร็จชิ้นหนึ่ง ใช้เวลานานมาก

...ผ้าทอทำยาก ทุกชิ้น จากฝ้ายก็เป็นดอก ม้วน ๆ แล้วก็ติด ปั่นให้เป็นเส้น มันช้า และหลายขั้นตอน ปีนี้ก็จะได้ ต้องปั่นด้วยเอง กว่าจะได้ปีหนึ่งถึง 4 – 5 ลำ ฝ้ายเราไม่ได้ปลูก ต้องไปซื้อที่ลาว เป็นดอก ๆ ซื้อเป็นกิโล 10 กิโล 20 บาท โลละ 2 บาท แล้วก็หาบมาขึ้นคอยเอง

เราทำนา มันไม่มีเวลา ถ้าเราเกี่ยวข้าวไป แล้วเราก็ก็นำไปซื้อเขา เอาปิ่นจน ห้วนอด ห้วนอนไป ลูกเอยเหงาหลับ ปวดไปทั้งตัว สำหรับครอบครัว หนึ่งนะ หนักใจ คุยไปน้ำตาไหล ถ้าเราปิ่นได้แค่นี้นะ ยกขึ้นมา สาว แล้วก็บางครั้งก็หลับ ไหนจะเลี้ยงลูกอีก บางครั้งตื่นมาทำอะไร ไม่ถูก ลำบากกว่าจะได้ปีหนึ่ง 4 – 5 ลำ (ผืน) กว่าจะได้คนละชุด ชุดเดียวเท่านั้นแหละ ...

สำหรับชุดของคนแก่ ส่วนใหญ่จะเป็นชุดเสื้อม่อฮ่อม เพื่อสะดวกในการทำนา ซึ่งก็มี ขั้นตอนในการย้อมสี มากมาย

คนแก่อย่างนี้ ถึงเวลากลางเดือน 5 – 6 ก็ทั้งหมดจะไปทำไร่หมด ใส่อย่างนี้แหละ ตันครามแล้วก็เอามาแช่น้ำ ถ้ามันเน่า เอาปูนใส่แล้ว ก็คน ได้สีดำทั้งหมดนี้ เอาชวดน้ำดั่ง (น้ำขี้เถ้า)เจาะรู ให้ได้น้ำเหลือง ออกมา เอาหม้อมาใส่ไว้หลายใบ พอได้แล้วก็เอา ของมันเยอะ ไหนจะ ใบขนาดเอช นมแล้ง (ดอกสีเหลือง) ตันดอกกูดนั้นแหละ เอามาแช่ ใบกูด ใบขนาด แช่ให้มันเหลือง แล้วก็เอาครามนั้นแหละมาผสม แล้วเอาผ้าขาวที่เราทอนั้นแหละลงย้อมสี คนที่อื่นเขาไม่ลำบากเหมือน ลือ...

สมัยก่อนไม่มีจักร เสื้อผ้าทุกชิ้น ต้องใช้มือเย็บหมด ทำได้ทีละชุด ตัดออกมาก็ไม่ได้ สะสอยอะไร แค่นี้ให้ใช้ประโยชน์ได้ ยายไม่มีครูสอนวิธีการเย็บผ้า เรียนรู้ด้วยตนเอง และใช้ ประโยชน์จากสิ่งของรอบตัว นำมาใช้เป็นแบบในการตัดเย็บ เช่นนำแก้วน้ำมาเป็นแบบในการตัด คอเสื้อ

...ที่นี้เอามาใส่น้ำนั้นแหละ แล้วเอามือจับปิ่น แล้วสีมันออกคราม ๆ พอผ้าสีดำแล้วก็พอก่อน ลงใหม่ อันนี้ให้พ่อมัน เพราะพ่อทำงานก่อน ที่นี้ก็ได้อีกสัก 2 – 3 ชิ้น ที่นี้ก็เย็บให้ลูกมัน เย็บมือเอาลำบากที่สุด แล้ว มันไม่มีจักรหรอก อย่างแม่ มีลูกเยอะ ตัดเอง ใช้แก้ววางเอาแล้วก็ตัด ไม่มีครูสอน เอาแก้วมาแก้ว วงหนึ่งได้ แล้วตัดเลย ดี ไม่ดี ข้างมัน

พอใส่ได้ เอาผ้าอีกแบบ เอาคล้อง เอามาแบบนี้ จับเอาด้านนี้มาจุกกัน
กระดุม หรือว่าลูกอะไรก็ใส่ไปเลย ลูกเยอะ...

พอเข้าฤดูหนาว ยายจะทอส่วนแขนมาต่อ ยายบอกว่า “เอาผ้ามาต่อกัน ปีแรกก็ตัดสั้น
อย่างนี้แหละ ให้ลูกได้ไปโรงเรียน หนาวมาก็เอาผ้ามาต่อนี้ ทับเข้าไปข้างใน นี่แม่ได้ทำหมคนะนี้”
ผ้าห่มก็ต้องทอผืนใหญ่ ห่มกันทั้งบ้าน

อย่างนั้นแหละ แต่ก่อนทุกวันนี้ ลูกก็คน ผ้าห่มก็ผืน กว่าจะได้เสร็จ
ลำบากลำบาก ทำอยู่ 3 - 4 วัน กว่าจะได้ม้วนหนึ่ง และมันก็หุง แต่ผ้ามัน
ไม่กว้าง ก็ได้เท่านี้แหละ ห่มได้คนเดียวแหละ ... เมื่อก่อนก็ไม่รู้ว่าทำไม
ถึงห่มได้ แม่ก็มาคิดว่า ทำไมลูกถึงไม่คล้ายหนาว...แล้วผ้าห่มก็แค่นี้ให้
ลูก คนละอัน ๆ เดียวนี้ห่มได้ที่ไหน แม่ยังห่มไม่ได้เลย แล้วลูกทำไม
ไม่อดตายสักคน

ยายเล่าไป น้ำตาคลอไป และคลุกเคล้ากับเสียงหัวเราะของยาย ยายบอกว่า สมัยก่อน
สนุก สมัยนี้ สบาย เมื่อก่อนทุกข์หนัก ไม่มีกิน มีใช้ แต่ก็ต้องทน บางครั้งไปเดินเล่นในป่า
ตามประสาเด็ก ๆ ก็ทำให้ลืมทุกข์ได้

เออ เรากล้ากลืนกันไป พี่น้องเราก็ตนกันไป น้องเราไปเอาพื้นไหม
ก็ไป ไปหัวเราะกันที่ในป่าก็สบายใจแล้ว อย่างนี้ พอได้พื้นมาก็กลับมา
ได้มีคนละช่อง ๆ นั้นแหละ ถ้าพี่น้อง 3 คน ผัดกันไปคนละ 3 เทียวกี่
จะได้พื้นมาเยอะ ก็สนุก วันๆก็สนุกไป มันก็ลืมแหละ ลืมตัวมันไป
ลืมทุกข์เลย

ยายเล่าว่า คนเมืองชอบมาจตุรงค์ให้ทอผ้าเป็นอาชีพหลัก ให้กลับมาทอผ้ากันใหม่
เหมือนชีวิตแบบดั้งเดิม แต่ในความเป็นจริง กว่าจะผลิตได้แต่ละผืนก็นาน ไม่ทันใช้ ไม่ทันขาย
รายได้น้อย ไม่พอเลี้ยงชีพ ถ้าเป็นสมัยก่อนก็ยังดี ไม่ต้องซื้อของ ไม่มีค่าใช้จ่าย เดียวนี้ทุกอย่างเป็น
เงินเป็นทอง ต้องซื้อขายของตลอด ยายอยากถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอผ้าให้ลูกหลานได้รู้ แต่ไม่มี
ใครสนใจ เพราะไปเรียนกันหมด พอเรียนจบก็หางานทำในเมือง หรืองานอื่นๆ ที่สามารถหาเงินมา

ใช้ได้ง่ายและเร็วกว่า ก็เลยไม่มีใครอยากเรียน ยายเองอยากให้ลูกหลานมาเรียนรู้ไว้และในขณะเดียวกัน ก็อยากให้ลูกหลานสบาย ไม่อยากให้ลูกหลานลำบากเหมือนตนเองในสมัยก่อน

สำหรับชาวลื้อ การมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีคือจุดเด่น คือ ความเป็นเอกลักษณ์ ใครไปใครมาต้องทักทายพูดคุย เจอกันต้องไต่ถามสารทุกข์สุกดิบ ถ้าไม่คุยจะดูเหมือนว่าหยิ่ง การพบปะกันในช่วงเย็นระหว่างชายหญิง หลังจากทำงานกันเสร็จในแต่ละวัน อาจเป็นจุดเริ่มต้นของความสัมพันธ์ ผู้หญิงจะมานั่งรวมกลุ่มกันปั่นฝ้าย ฝ่ายชายก็จะมาเฝ้า มาคุย มาสูมไฟให้ หญิงใดที่มีคู่อยู่แล้ว ก็ยังสามารถคุยกับชายอื่นได้ แต่เวลาเลือกคู่ครอง จะต้องผ่านความเห็นชอบจากพ่อแม่ ผู้หลักผู้ใหญ่ก่อน ถ้าพ่อแม่ว่าดี ก็จะอนุญาตให้แต่งงานกันได้ ยายบอกว่า “ขอม” พ่อแม่หรือผู้เฒ่าผู้แก่ แนะนำให้แต่งงานกับใครก็ยอมหมด ดังคำพูดที่ยายยกตัวอย่างให้ฟังว่า

ถ้ารักคนนี้ พ่อแม่ชอบไหม ก็ถามก่อน ถ้าเราชอบ เขาไม่ชอบ เขาก็บอก
ว่า ข้าว 10 หาบ กับ ข้าว 5 หาบ จะเอาทางไหน คนแก่เขาถามเลย เราก็
บอกว่า แล้วแต่คนแก่แล้วกันว่าจะให้เอาคนไหน ขอม ขอมทุกอย่าง

ถ้าเป็นสมัยก่อนก็จะถือปฏิบัติกันตามนี้ แต่สมัยนี้อะไรๆ ก็เปลี่ยน ลูกหลานไม่เชื่อฟัง ยายบอกว่าสมัยก่อนยายไม่ได้เรียนหนังสือ อยู่กับพ่อแม่ จึงเชื่อฟังพ่อแม่ แต่สมัยนี้ เด็กๆ ไปเรียนในโรงเรียนกันหมด ไม่ได้อยู่กับพ่อกับแม่ เด็กบอกว่า “สมัยใครสมัยมัน ไม่เหมือนกัน” ยายมีหลานอายุ 15 ปี ยังเรียนหนังสืออยู่แต่ชิงสุกก่อนห่าม ยายบอกว่า “สมัยนี้จะหาหญิงสาวบริสุทธิ์ก่อนแต่งงานนั้น ยากขนาด”

ยายเล่าถึงคำพูดของลูกสาวตนเองให้พวกเราฟังว่า

ลูกสาวแม่เขา ยังพูดเลยว่า สมัยใคร สมัยมัน เขาย้อนเราเลยแหละ
แม่ สมัยแม่ สมัยอะไร สมัยลูก สมัยอะไร เขาว่าอะไร เราก็เออ ๆ
พอแล้ว จบ

ทั้งนี้ ถึงแม้ยายจะอยากให้ลูกหลานเชื่อฟังผู้เฒ่าผู้แก่ แต่ลูกหลานอาจจะไม่ค่อยเชื่อฟัง ยาย เนื่องจากไม่ค่อยได้ผูกพันกับยาย เพราะไปเรียนหนังสือในเมือง และไม่ได้ยึดขนบธรรมเนียมประเพณีแบบดั้งเดิม นั่น แต่ยายก็คิดว่า ตนเองมีบุญวาสนาที่ได้ทำมา เพราะพอถึงตอนนี้ การมีลูกหลานเยอะ ก็ทำให้ยายมีที่พึ่ง ตอนนี้ยายก็เลยสบาย มีลูกหลานเลี้ยงดู บ้านช่องใหญ่โต

ผู้วิจัยได้ถามถึงความเป็นตัวตนของชาวไทยลื้อในมุมมองของยาย ยายบอกว่า ความเป็นลื้อ หรือสัญลักษณ์ของลื้อก็คือ ถุงแดง เสื้อปัก และผ้าถุง รวมทั้งการทำนา ปลูกรัก ปลูกลั่ว และการทอผ้า แต่ที่เป็นหัวใจของชาวไทยลื้อเลยก็คือ การเป็นคนมีปัญญาโอบอ้อมอารี เป็นมิตรกับทุกคน

ผลการศึกษา: ภูมิปัญญาการพึ่งตนเองของคนไทยลื้อ

ความเป็นคนเฒ่าคนแก่ในสังคม ไทยลื้อ

คนสูงวัยหรือคนเฒ่าคนแก่ ในสังคมชาวไทยลื้อเรียกว่า “เฒ่าพ่อ-เฒ่าแม่” ซึ่งหมายถึง ปู่ย่า ตายาย ถ้าอายุมากไปกว่านั้น เรียกว่า “เฒ่าหม่อน” ซึ่งมีความหมายเท่ากับคำว่า “ทวด” ในภาษาไทย

ความเป็นคนเฒ่าคนแก่ เป็นสถานภาพที่เกิดขึ้นได้สองทาง ทางที่หนึ่ง เมื่อบุคคลใดมีอายุครบ 60 ปีบริบูรณ์ ก็ย่อมถือว่าเป็นคนเฒ่าคนแก่ในสังคมชาวไทยลื้อ ทางที่สองเกิดจาก บุคคลใดที่มีหลาน (หมายถึงเมื่อลูก มีลูก) ก็ย่อมกลายเป็น “เฒ่าพ่อ เฒ่าแม่” โดยอัตโนมัติ

ในปัจจุบันวิถีชีวิตประจำวัน คนเฒ่าคนแก่ มีหน้าที่หลัก คือ “เลี้ยงหลาน” ชาวไทยลื้อ คนหนึ่งเล่าว่า “ลูกไปทำงานที่กรุงเทพฯ ผ่าหลานไว้ให้เลี้ยง เมื่อลูกมาหา ก็จะเอาเงินมาให้คนเฒ่าคนแก่ คนเฒ่าคนแก่ ก็จะให้เงินหลานใช้อีกที” วงจรการหมุนเงินแบบนี้ คนเฒ่าบอกว่า “มีความสุขดี”

บ้านเรือนของชาวไทยลื้อส่วนใหญ่มั่นคงแข็งแรง แต่มักจะไม่ค่อยมีใครอยู่ ชาวไทยลื้อปลูกบ้านเตรียมไว้สำหรับกลับมาอยู่ตอนเกษียณอายุ โดยปรกติ คนไทยลื้อจะยกบ้านให้แก่คนที่เลี้ยงดูพ่อแม่ ซึ่งมักจะเป็นลูกคนเล็ก แต่พี่น้องก็มักจะช่วยส่งเงินมาเลี้ยงดูพ่อแม่ โดยเฉพาะลูกคนไหนที่มีหลานให้คนเฒ่า คนแก่คอยเลี้ยง

ในตำบลเชียงบาน มีการจัดตั้งชมรมผู้สูงอายุเกือบทุกหมู่บ้าน และบางหมู่บ้านมีการตั้งกลุ่มอาชีพสำหรับผู้สูงอายุอีกด้วย ชมรมผู้สูงอายุมักจะตั้งอยู่ในพื้นที่สาธารณะ ของหมู่บ้าน ซึ่งมักจะอยู่ในบริเวณศาลาเทศบาลประจำหมู่บ้าน ในบางหมู่บ้าน คนเฒ่าคนแก่จะมารวมตัวกันตั้งแต่นานๆ ทำกิจกรรมร่วมกัน รับประทานอาหารกลางวันร่วมกัน แต่บางรายก็กลับไปกินข้าวที่บ้าน และมีบางหมู่บ้าน ผู้เฒ่าผู้แก่จะมาที่ชมรมในเวลาประมาณบ่ายสามโมง เพื่อพูดคุย และเล่น “เปตอง” กัน จนถึงเวลาเย็นใกล้ค่ำ ก็จะทยอยกันกลับบ้าน

ผู้สูงอายุส่วนมากยังคงทำงานต่างๆ เช่น พ่อข้าวเจ้า ซึ่งอายุ 70 กว่าปีแล้ว ตอนเช้าถ้าไม่มีธุระอะไรก็ต้องขับรถไปดูแลสวนของตน หรือคนเฒ่าคนแก่ที่เป็นสตรี ก็มักจะทอผ้าหรือทำงานเล็กๆ น้อยๆ เราจะไม่ค่อยพบคนแก่ที่นอนอยู่เฉยๆ ยกเว้นคนที่ชราภาพจริงๆ จึงจะหยุดทำงาน

จากการวิจัยครั้งนี้พบว่า คนเฒ่าคนแก่ในสังคมไทยลื้อ มีมาตรฐานความเป็นอยู่ที่ดี มีฐานะทางเศรษฐกิจที่มั่นคง พอเลี้ยงตัวเองได้อย่างสบาย

ผู้เฒ่าผู้แก่คนหนึ่งได้เล่าให้ฟังว่า สมัยเป็นสาว “ลำบาก” แต่ก็ “สนุก” ได้ไปเล่น ไปจับปลาที่น้ำแวน พลบค่ำนั่งทอผ้า นั่งเล่น มีผู้ชายมาคุยด้วย เดียวนี้ (ตอนอายุมาก) ก็ “สบาย” หมู่บ้านมีน้ำ มีไฟฟ้าใช้ ถนนหนทางสะดวกสบายกว่าแต่ก่อนมาก ชีวิตตอนนี้ก็มีความสุข เพราะลูกๆ โตไปทำงานกันหมด ส่งเงินมาให้บ้าง ตนเองยังพอมีแรงทำสวน ทอผ้า ได้เงินก่อกๆ แก่ๆ ไป ก็พออยู่ได้ มีความสุขดี แก่แล้วก็เขาวัด

สิ่งที่ยายเล่ามา อาจจะไม่ครอบคลุมกับชาวไทยลื้อทุกคน แต่คงหมายถึงวิถีชีวิตของชาวไทยลื้อส่วนใหญ่ ต่างก็มีความมั่นคงทางเศรษฐกิจสังคมตามอัตภาพ เพราะภูมิประเทศในบริเวณนี้ มีความอุดมสมบูรณ์ และคนไทยลื้อส่วนใหญ่ มีงานประจำที่มั่นคง จึงมีรายได้ที่แน่นอน ประกอบกับคนไทยลื้อ มีบุคลิกรักสงบ สุภาพเรียบร้อย และให้ความเคารพกับผู้สูงอายุ หมู่บ้านไทยลื้อจึงอยู่กันแบบสบายๆ

ชีวิตประจำวันของคนเฒ่าคนแก่ จึงอยู่กับการเลี้ยงหลาน การพูดคุยกัน เป็นการใช้ชีวิตแบบ “พักผ่อนในบั้นปลายของชีวิต” หลังจากทำงานหนัก และผ่านความลำบากมาตามสมควร ปัจจุบันถือว่าคนเฒ่าคนแก่นั้นมีความสุข เพราะความหมายของความสุขของคนไทยลื้อ ก็คือ “การอยู่สบาย” คุณยายท่านหนึ่งกล่าวว่า

ตอนแก่นี้แหละ สี่ห้าปีมานี้แหละ ตอนแก่ถึงสบาย ไม่ต้องรับผิดชอบอะไร เมื่อก่อนรับผิดชอบหมดทั้งครอบครัว คิดอยู่ตลอดเวลา ทำยังงัยให้มันพอ ทำยังงัยให้มันดี...

ในความคิดของคนเฒ่าคนแก่ ซึ่งมองเห็นความเปลี่ยนแปลงทั้งด้านกายภาพ และทางจิตใจ สิ่งที่คนเฒ่าคนแก่ห่วงใย ก็คือ เด็กรุ่นใหม่ที่ไม่ค่อยเชื่อฟังผู้เฒ่าผู้แก่ลดน้อยลง

คนเฒ่าคนแก่กล่าวว่า การที่เด็กรุ่นใหม่ไม่ค่อยเชื่อฟังพ่อแม่เหมือนเมื่อก่อนนั้น เป็นเพราะเด็กรุ่นใหม่ เข้าโรงเรียน หรือไปเรียนต่างบ้านไกลๆ หลายคนบอกว่า สังคมเปลี่ยนแปลงไป “แต่ก่อนลูกเชื่อฟังพ่อแม่ เดียวนี้ พ่อแม่ต้องเชื่อฟังลูก”

ประเด็นดังกล่าวอาจเป็น ผลลัพธ์ของกระบวนการเข้าสู่ความทันสมัยของชาวไทยลื้อ คนเผ่าคนแก่เองก็ยอมรับกับสภาพดังกล่าว และบอกสั้นๆ ว่า “มันคนละสมัยกัน” ซึ่งหมายถึงว่า คนเผ่าคนแก่ อาจตามสังคมไม่ทัน จึงต้องฟังเด็กๆ เด็กๆ ก็ต้องการความรู้สมัยใหม่ หรือความรู้ที่เป็นทางการ ประสบการณ์ของคนเผ่าคนแก่ อาจเป็นเพียง “เรื่องเล่า” ฟังสนุก แต่ไม่มีความหมาย สำหรับการใช้ชีวิตในสังคมทุนนิยมก็เป็นได้

การศึกษาจึงเป็นพลังสำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคมไทยลื้อ และก็เป็นพลังที่เป็นทวิภาวะ (dilemma) กล่าวคือ การได้รับการศึกษาในระบบก็คือโอกาสที่ชาวไทยลื้อจะสร้างความมั่นคงในชีวิต และในขณะเดียวกันก็อาจทำให้ชาวไทยลื้อละทิ้งรากฐานทางวัฒนธรรมของตนเองได้เช่นกัน ซึ่งมีตัวอย่างความทุกข์ใจของคนเผ่าคนแก่ เมื่อลูกหลานมีรักในวัยเรียน

ชาวไทยลื้อให้ความหมายของคำว่า “ชีวิตที่มีความสุข” ว่าเป็นชีวิตที่อยู่สบาย และชีวิตที่อยู่สบาย คือ ช่วงเวลาที่ไม่ต้องทำงานหาเลี้ยงครอบครัว คนเผ่าคนแก่ได้ทิ้งความยากลำบากไว้ในอดีต ปัจจุบันเมื่อลูกหลานมีงานทำ เลี้ยงตัวเองได้แล้ว ชีวิตของชาวไทยลื้อจึงไม่ลำบากอีกต่อไป ชาวไทยลื้อจึงมีความสุขเมื่อกลายเป็นคนเผ่าคนแก่

ภูมิปัญญาการพึ่งตนเองของผู้สูงวัยไทยลื้อ

ภูมิปัญญาการพึ่งตนเอง หมายถึง วิธีคิด วิธีให้คุณค่า หลักการ และแบบแผนการใช้ชีวิตในด้านเศรษฐกิจและสังคม ของคนเผ่าคนแก่ ที่ทำให้คนเผ่าคนแก่สามารถดำรงชีวิตอย่างปรกติด้วยตัวของตัวเอง หรือพึ่งพาอาศัยกับคนในชุมชนได้

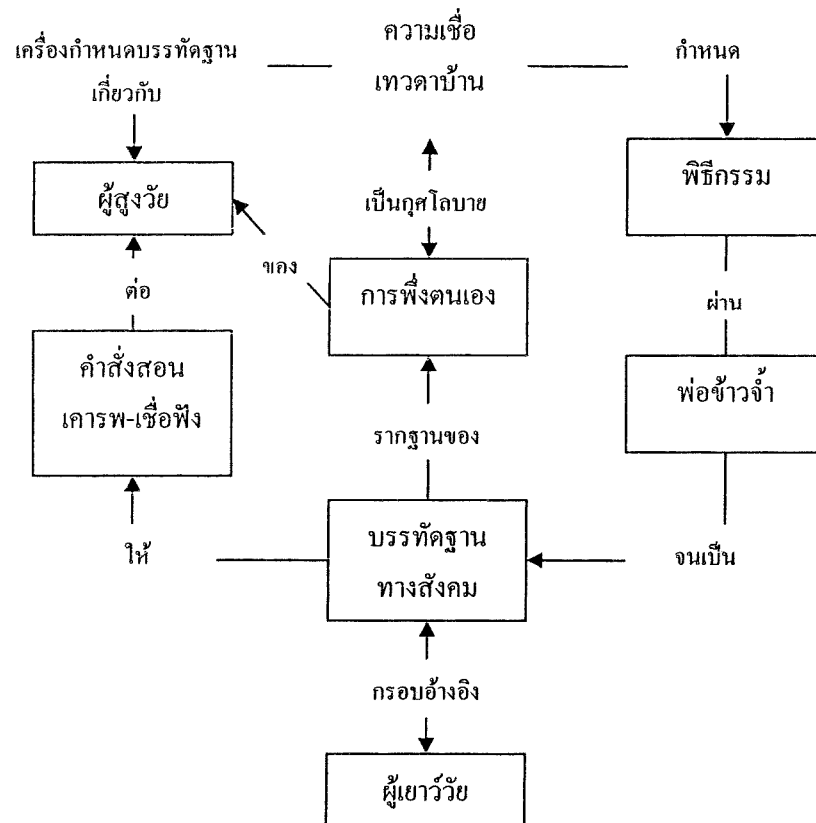
จากการศึกษาพบว่าชาวไทยลื้อออกแบบวัฒนธรรมของตน ให้มีวิถีชีวิตแบบพึ่งพาอาศัย ซึ่งกันและกัน ดังที่ได้กล่าวแล้วว่า ชาวไทยลื้ออยู่ในหมู่บ้านด้วยกัน ต่างเป็นญาติพี่น้องและใช้นามสกุลเดียวกัน ระบบวิถีชีวิตของชาวไทยลื้อจึงมีลักษณะการดำเนินชีวิตฐานชุมชน (community-based way of life) การพึ่งตนเองของชาวไทยลื้อจึงจะอยู่ในฐานะที่บุคคลนั้นเป็นสมาชิกในสังคมไทยลื้อ แต่ไม่ได้หมายถึงการมีฐานะทางเศรษฐกิจที่มั่นคงในเชิงปัจเจกชน ภูมิปัญญาการพึ่งตนเองในสังคมประเพณี (traditional society) ของสังคมไทยลื้อ จึงเป็นระบบการพึ่งพาอาศัยกันในชุมชน

แบบจำลองการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจสังคมของชาวไทยลื้อ

จากการศึกษาพบว่าระดับความสามารถในการพึ่งตนเองของชาวไทยลื้อ ขึ้นอยู่กับการครอบครองสินทรัพย์ซึ่งมีความสำคัญในฐานะที่เป็นหลักประกัน (security) ต่อความมั่นคงในการพึ่งตนเองของชาวไทยลื้อ สินทรัพย์ที่มีความสำคัญต่อการพึ่งตนเองของชาวไทยลื้อ มีดังนี้

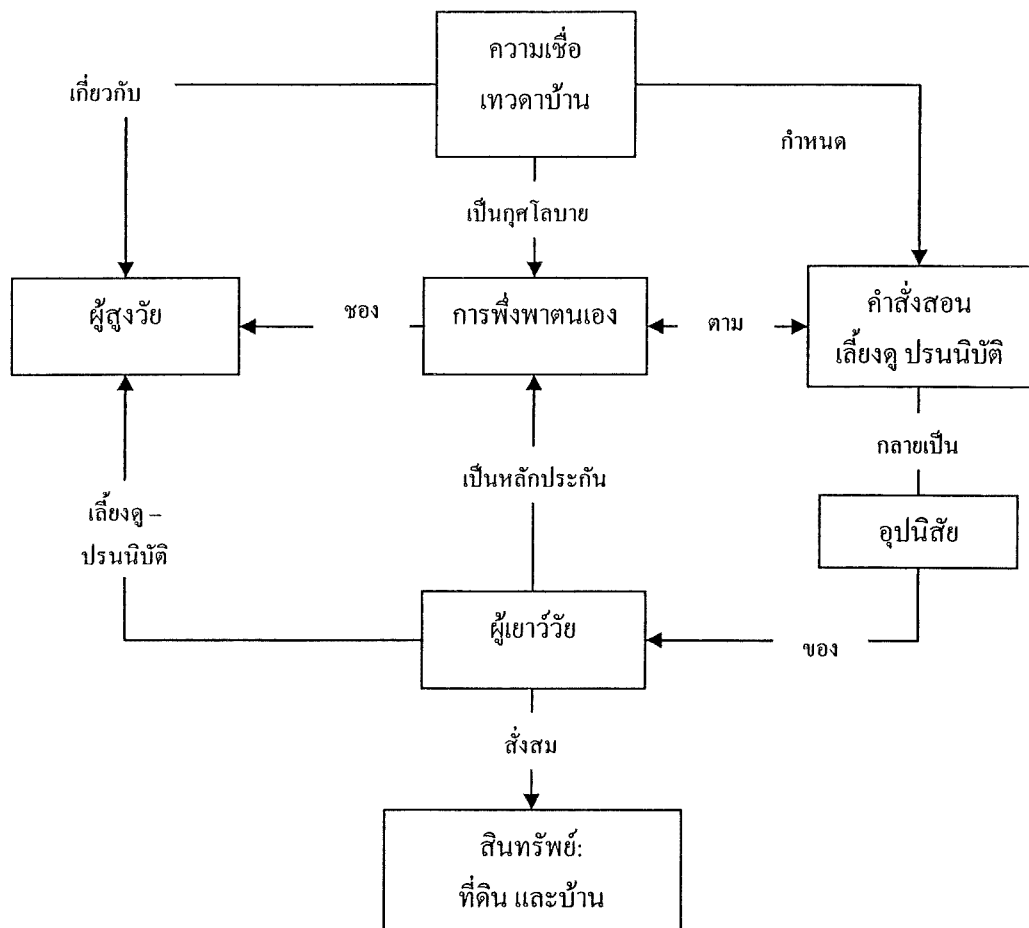
สินทรัพย์ทางสังคม ที่สำคัญที่สุด ได้แก่ ครอบครัว และความเป็นญาติพี่น้อง ชาวไทยลื้อให้ความสำคัญกับญาติพี่น้อง และมีความผูกพันระหว่าง พ่อ-แม่-ลูก คุณยายคนหนึ่งเล่าให้ฟังว่า สมัยก่อนคนไทยลื้อจะ “เชื่อฟังพ่อแม่ จะแต่งงานกับใครก็ต้องเชื่อฟังพ่อแม่” ครอบครัวจึงเป็นสินทรัพย์ที่สำคัญของชาวไทยลื้อ นอกจากครอบครัวแล้ว ความเป็นเครือญาติและสำนึกถึงแผ่นดินเกิดนั้น ก็เป็นปัจจัยที่ทำให้ชาวไทยลื้อเกิดความเป็นปึกแผ่นทางสังคม เพราะคนไทยลื้อนับถือเทวดาเมืองร่วมกัน เทวดาเป็น “ค่านิยมหลัก” (core value) ที่สะท้อนถึงว่าคนไทยลื้อ มาจากแผ่นดินเดียวกัน และอยู่ร่วมกันในหมู่บ้านเดียวกัน เป็นข้อตกลงที่ทำให้คนไทยลื้อมีจิตสำนึกของการอยู่ร่วมกัน

สินทรัพย์ทางสังคมที่สำคัญอย่างยิ่งอีกประการหนึ่ง คือ บรรทัดฐานการมีปฏิสัมพันธ์กับคนเฒ่าคนแก่ ซึ่งในสังคมไทยลื้อนั้น มีคติว่า “ลูกจะต้องเลี้ยงดูพ่อแม่” “ลูกหลานจะต้องให้ความเคารพ เชื่อฟังคนเฒ่า คนแก่” หลักการดังกล่าวเป็นบรรทัดฐาน และการจัดความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างคนเฒ่าคนแก่กับคนรุ่นอื่นๆ ในสังคม และเป็นภูมิปัญญาสำคัญที่ทำให้คนเฒ่าคนแก่มีหลักประกันว่าจะไม่ถูกทอดทิ้งและจะมีคนดูแล ซึ่งหมายถึงว่า คนเฒ่าคนแก่สามารถพึ่งพาตนเองได้ คำว่า “พึ่งพา” นี้ มีความหมายนัยประหวัดถึง การ “พึ่ง” ตนเอง และ มีคนอื่นให้ “พึ่งพา”

ภาพที่ 4.1 แสดงแผนผังสังคมนัยทางสังคมในฐานะเป็นกุศโลบายสร้างความมั่นคงในการพึ่งตนเองของผู้สูงอายุ

สังคมนัยทางเศรษฐกิจ ได้แก่ การครอบครองที่ดิน และบ้าน “ที่ดิน” เป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญเพราะผืนดินบริเวณนี้มีความอุดมสมบูรณ์ทำรายได้ทางการเกษตรให้ชาวบ้านอย่างมั่นคงและต่อเนื่อง บ้าน” เป็นเครื่องแสดงความก้าวหน้าและความสำเร็จในชีวิตของชาวไทยลื้อชาวไทยลื้อมีธรรมเนียมยกบ้านเป็นมรดกให้กับลูกคนที่เลี้ยงดูพ่อแม่ ในครอบครัวหนึ่งจึงมักจะมีลูกคนหนึ่งที่จะต้องอยู่ดูแลปรนนิบัติพ่อแม่ ซึ่งลูกคนนั้นก็จะได้บ้านเป็นสิ่งตอบแทน

ภาพที่ 4.2 แสดงแผนผังสินทรัพย์ทางเศรษฐกิจในฐานะเป็นกุศโลบายสร้างความมั่นคงในการพึ่งตนเองของผู้สูงอายุ แสดงได้ในแผนผังต่อไปนี้

สินทรัพย์เชิงสัญลักษณ์_สัญญาณ (sign) ความเป็นไทยลื้อที่สำคัญ เช่น ภาษา ผ้าซิ่น อาหาร และเทวดาประจำบ้าน วัฒนธรรมเหล่านี้เป็นเครื่องนำเสนอและสืบสาน (representation and reproduction) ความเป็นไทยลื้อ ทำให้ชาวไทยลื้อยังคงมีสำนึกชาติพันธุ์ และธำรงรักษาความเป็นไทยลื้อไว้ อีกทั้งคนไทยลื้อมีความฉลาดเฉลียวที่จะบูรณาการทางวัฒนธรรมให้เข้ากับวัฒนธรรมคนเมือง และวัฒนธรรมไทย ทำให้คนไทยลื้อมีความมั่นคงทางเศรษฐกิจ

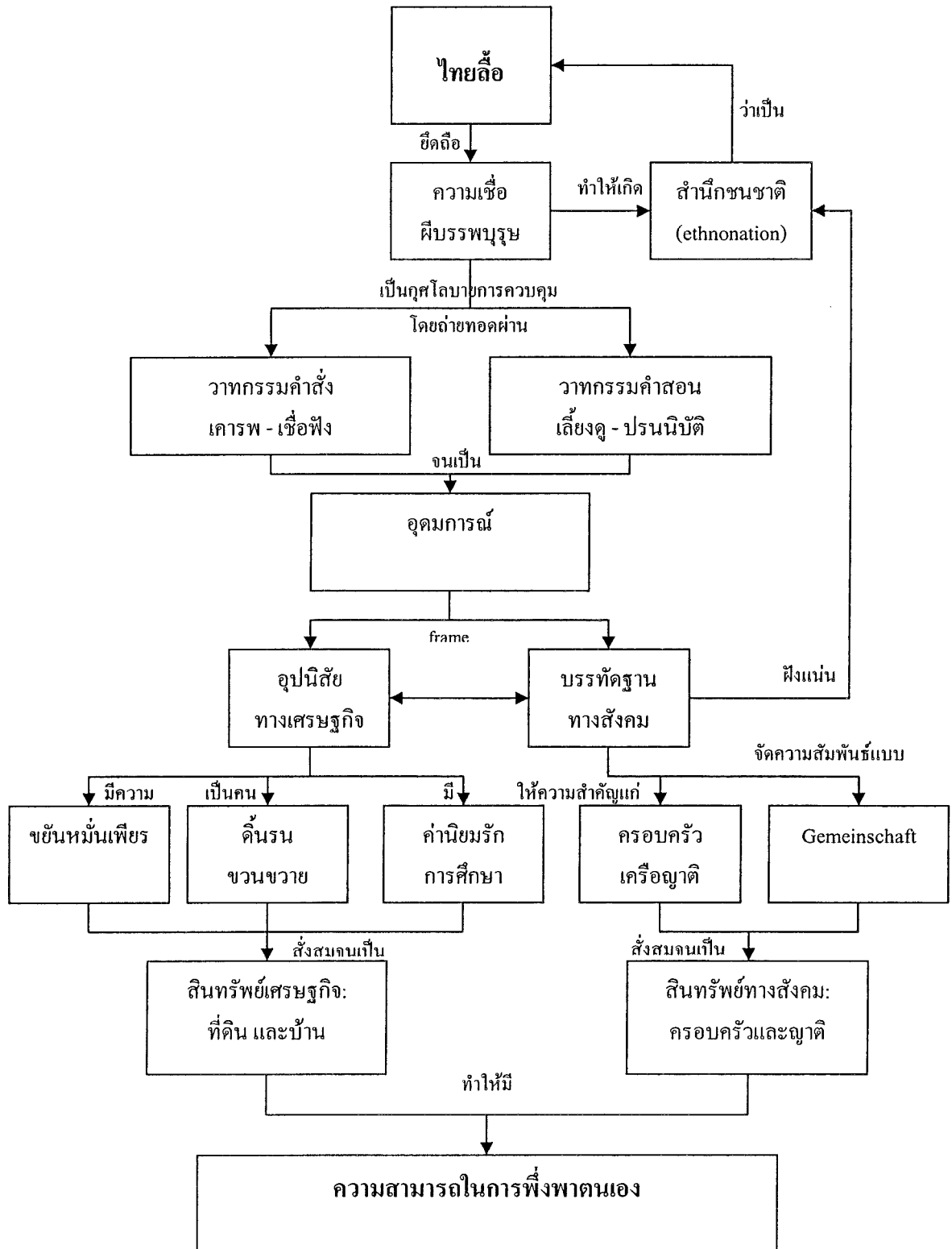
สรุป แบบจำลองการพึ่งตนเอง

$$\text{ความมั่นคงในการพึ่งตนเอง} = \frac{\text{ครอบครัว} + \text{ความเชื่อ}}{\text{สินทรัพย์: ที่ดิน บ้าน}}$$

แบบจำลองดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า “ครอบครัว” และ “ความเชื่อ” เป็นสินทรัพย์ทางสังคม หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า เป็นอุดมการณ์ของชาวไทยลื้อ ที่ผูกโยงความสัมพันธ์ของคนไว้ด้วยกัน รวมถึงเป็นเครื่องกำหนดอุปนิสัย และแบบแผนการประพฤติตนของชาวไทยลื้อ สินทรัพย์ดังกล่าวมีนัยสำคัญต่อการพึ่งตนเองของคนเฒ่าคนแก่ชาวไทยลื้อ คือ การเคารพเชื่อฟัง และการดูแลปรนนิบัติ พ่อแม่ หรือญาติผู้ใหญ่ของตน

แบบแผนทางสังคมดังกล่าวอยู่บนโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจที่สำคัญ คือ การมีที่ดิน และบ้าน ที่ดินมีความสำคัญต่อแบบแผนการผลิตของชาวไทยลื้อ ส่วนบ้าน เป็นความมั่นคงสำคัญในชีวิตบั้นปลายของชาวไทยลื้อ ในหมู่บ้านไทยลื้อ เราจะเห็นค่านิยมการสร้างบ้านหลังใหญ่ ซึ่งหลายๆ หลัง ไม่มีคนอยู่ เพราะเจ้าของต้องออกไปทำงาน เกิดเป็นอาชีพใหม่ให้คนเฒ่า คนแก่ คือ อาชีพ นอนเฝ้าบ้าน แต่ทุกคนก็หวังว่าจะกลับมาอยู่บ้านในบ้านบั้นปลายของชีวิต

กล่าวโดยสรุป ชาวไทยลื้อมีฐานความเชื่อเรื่อง การนับถือเทวดาบ้านและบรรพบุรุษ ความเชื่อดังกล่าวเป็น “กุศโลบาย” การจัดความสัมพันธ์เชิงอำนาจภายในกลุ่มชนไทยลื้อ ความเชื่อดังกล่าวฝังแน่นเป็นความรู้โดยสามัญ (commonsense of knowledge) ประกอบด้วยวาทกรรมทางด้านคำสั่ง ให้เลี้ยงดูคนแก่ และวาทกรรมด้านคำสอน ให้เคารพ เชื่อฟังคนเฒ่าคนแก่ คำสั่งสอนของคนไทยลื้อที่ประพฤติปฏิบัติสืบต่อกันมานี้ จึงเป็นภูมิปัญญาการพึ่งพาตนเองของคนเฒ่า เพราะตราบใดที่คนไทยลื้อยังคงความเชื่อเรื่องเทวดาบ้าน ซึ่งมีนัยสำคัญคือการเคารพบรรพบุรุษ ชาวลื้อก็จะยังเคารพ เชื่อฟัง คนเฒ่าคนแก่ และคนไทยลื้อก็ยังไม่ละทิ้งแบบแผนพฤติกรรมของตนไป ซึ่งก็หมายถึง คนเฒ่าคนแก่ จะมีความมั่นคงในตนเอง และสามารถพึ่งพาตนเองได้ต่อไป

ภาพที่ 4.3 แสดงแบบจำลองการพึ่งตนเองของผู้สูงวัยไทยลื้อ

พลวัตทางวัฒนธรรม

ปัจจัยซึ่งส่งผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงลักษณะทางสังคมวัฒนธรรมไทยลื้อมีดังนี้

การก้าวข้ามจากสังคมเกษตรกรรมไปสู่ สังคมอุตสาหกรรม-ทุนนิยม พลังดังกล่าวทำให้วิถีสังคมของชาวไทยลื้อมีความเป็นเมือง และความเป็นปัจเจกชนมากขึ้น การติดต่อสัมพันธ์ของคนในครอบครัว เปลี่ยนรูปแบบจากการอยู่พร้อมหน้าพร้อมตากันและการสื่อสารแบบเห็นหน้าค่าตา (face-to-face) ไปสู่การอยู่ห่างไกลกันและการสื่อสารทางไกล โดยใช้โทรศัพท์

การศึกษา เป็นอีกพลังหนึ่ง ที่ส่งผลกระทบต่อวัฒนธรรมไทยลื้อ กล่าวคือ เมื่อคนไทยลื้อได้รับการศึกษาในระบบโรงเรียน ทำให้ชาวไทยลื้อมีความรู้ที่เป็นทางการ (official knowledge) ซึ่งอาจทำให้นักเรียนไทยลื้อ มีความสนใจหรือให้ความสำคัญแก่ ภาษาและวัฒนธรรมไทยลื้อลดน้อยลง คนเฒ่าคนแก่ในหมู่บ้านคนหนึ่ง ได้พูดถึงเรื่องนี้ไว้ว่า “เด็กเดี๋ยวนี้นั้นไม่ค่อยเชื่อฟัง ไม่เหมือนสมัยก่อน สมัยก่อนนี้ต้องเชื่อฟังพ่อแม่ทุกเรื่อง” นอกจากความเชื่อฟังผู้ใหญ่แล้ว เด็กรุ่นใหม่ก็ยังคงมีความเคารพยำเกรง “เทวดาบ้าน” ลดน้อยถอยลง ซึ่งเมื่อคนรุ่นใหม่ไม่ “เคารพยำเกรง” เทวดาบ้านแล้ว ก็อาจทำอะไรๆ ตามใจตัวเองได้ง่ายขึ้น เช่นในปัจจุบันก็เริ่มพบปัญหาท้องก่อนวัยอันควรในหมู่เยาวชนไทยลื้อบ้างแล้ว

พลวัตดังกล่าวนี้ เป็นการเปลี่ยนแปลงสังคมไทยลื้อตามแนวทางการพัฒนาสู่ความทันสมัย ซึ่ง ในบริบทปัจจุบันนั้น นับได้ว่าสังคมไทยลื้อ ได้เปลี่ยนไปสู่ความทันสมัยอย่างยิ่งยวด (high modernity) ซึ่งมีลักษณะสำคัญ คือ การแยกคนต่างวัยในสังคมไทยลื้อออกจากพื้นที่เดียวกัน ทำให้สังคมไทยลื้อเกิด “ระยะห่างของพื้นที่” (place distancing) ซึ่งหมายความว่า การติดต่อสื่อสารและปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของคนต่างวัยแบบเห็นหน้าค่าตา (interpersonal) จะค่อยๆ คลายบทบาทไปจากวิถีชีวิตประจำวันของคนไทยลื้อ

ปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้ นับว่ามีนัยสำคัญต่อแบบแผนการดำเนินชีวิตและการพึ่งตนเองของผู้สูงวัยไทยลื้อ เพราะ ตามภูมิปัญญาเดิมแล้ว วิถีชีวิตของชาวไทยลื้อ เป็นแบบ “พึ่งพาอาศัย” การพึ่งตนเองได้นั้น หมายถึง การมีลูกหลานคอยดูแล ยามแก่เฒ่า แต่เมื่อลูกหลานจำต้องย้าย “พื้นที่” เพื่อไปศึกษาหรือหางานทำแล้ว ก็อาจทำให้ผู้สูงวัยต้องเผชิญกับความเสี่ยงหรือความไม่มั่นคงต่อการพึ่งตนเองในบริบททางสังคมแบบใหม่

กล่าวโดยสรุป ปัจจัยสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อนัยของความยั่งยืนของความสามารถในการพึ่งพาตนเองของชาวไทยลื้อคือ ความสัมพันธ์เชิงวิภาษระหว่างการศึกษาระบบโรงเรียนกับ

ความรู้ท้องถิ่น การผลิตตามวิถีเกษตรกรรมกับการเข้าสู่ภาคอุตสาหกรรม และความสัมพันธ์แบบ
ชุมชนกับความเป็นปัจเจกชน

สรุปและอภิปรายผล

การศึกษาเรื่องภูมิปัญญาการพึ่งตนเองของผู้สูงวัยชาวไทยลื้อ ผู้วิจัยเสนอข้อสรุป
(claim) ดังนี้

ภูมิปัญญาการพึ่งตนเองของผู้สูงวัยชาวไทยลื้อ

การให้คุณค่ากับผู้สูงวัย “คนแก่คือคนที่มีความสุข”

คำพูดที่ขกมาข้างต้น แสดงถึงภาวะของผู้สูงวัยจากมุมมองของคนในได้อย่างแจ่มชัด
ชาวไทยลื้อ นิยามสถานการณว่า “มีความสุข เมื่อกลายเป็นคนเฒ่าคนแก่” เพราะไม่ต้องมีความหวั่น
กังวล ไม่ต้องหาเลี้ยงครอบครัว แต่ใช้ชีวิตในบั้นปลายด้วยความเรียบง่าย สงบ คนไทยลื้อให้
ความหมายของความสุขว่า คือ “การอยู่สบาย” คนไทยลื้ออยู่สบายเมื่อกลายเป็นคนเฒ่าคนแก่
คนเฒ่าคนแก่จึงเป็นคนที่มีความสุข

การให้ความหมายกับผู้สูงวัย “ความสูงวัยไม่ได้เป็นปัญหา แต่คือสินทรัพย์ของชุมชน”

การศึกษาครั้งนี้พบว่า ชาวไทยลื้อไม่ได้นิยามสถานการณ์ของผู้สูงวัยว่าเป็น “ปัญหา
สังคม” แต่มีมุมมองว่า ผู้สูงวัยหรือคนเฒ่าคนแก่ คือ “สินทรัพย์ของชุมชน” หมายถึง คนไทยลื้อให้
ความหมายว่า คนเฒ่าคนแก่ มีคุณค่า เป็นทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรม ที่เป็นศักยภาพในการ
ขับเคลื่อนให้ชุมชนดำเนินการไปได้

คนไทยลื้อให้คุณค่ากับคนเฒ่าคนแก่ในทั้งวิถีคิดและวิถีปฏิบัติ ในมิติประวัติศาสตร์
คนเฒ่าคนแก่ คือ คนที่หาเลี้ยงครอบครัว ผ่านความยากลำบากต่างๆ นานา จนทำให้ครอบครัว
ชาวไทยลื้อมีฐานะทางเศรษฐกิจสังคมที่มั่นคงในชีวิตประจำวัน (everyday practice) คนเฒ่าคนแก่
มีบทบาทสำคัญในการเลี้ยงหลาน บทบาทดังกล่าวนี้เป็นการสนับสนุนทางสังคม (social support)
ให้สมาชิกในครอบครัวสามารถออกไปทำงานหาเลี้ยงครอบครัวได้ การไปทำงานต่างถิ่น
เป็นกระบวนการสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจของครอบครัวชาวไทยลื้อ แต่ถ้าไม่มีคนเฒ่าคนแก่

คอยเลี้ยงลูกเลี้ยงหลานหรือดูแลทรัพย์สินต่างๆ ให้แล้ว สมาชิกในครอบครัวก็ไม่สามารถออกไปทำงานต่างถิ่นได้อย่างสบายใจ

ในระดับวิธีคิดหรือคนเฒ่าคนแก่เป็น “ผู้มีพระคุณ” เป็น “ขวัญ” และเครื่องยึดเหนี่ยวของคนในครอบครัว

เอกลักษณ์อย่างหนึ่งของชาวไทยลื้อคือ การนับถือเทวดาบ้านและบรรพบุรุษ ซึ่งการแสดงเคารพเชื่อฟัง การดูแลปรนนิบัติผู้สูงวัย เป็นเครื่องนำเสนอ (representation) ความเชื่อหรือเอกลักษณ์ดังกล่าว

บรรทัดฐานในการมีปฏิสัมพันธ์กับผู้สูงวัยนั้น ชาวไทยลื้อไม่ได้คิดว่าการเลี้ยงดูคนเฒ่าคนแก่เป็น “ภาระ” แต่คือ “ภารกิจ” ที่ต้องกระทำ

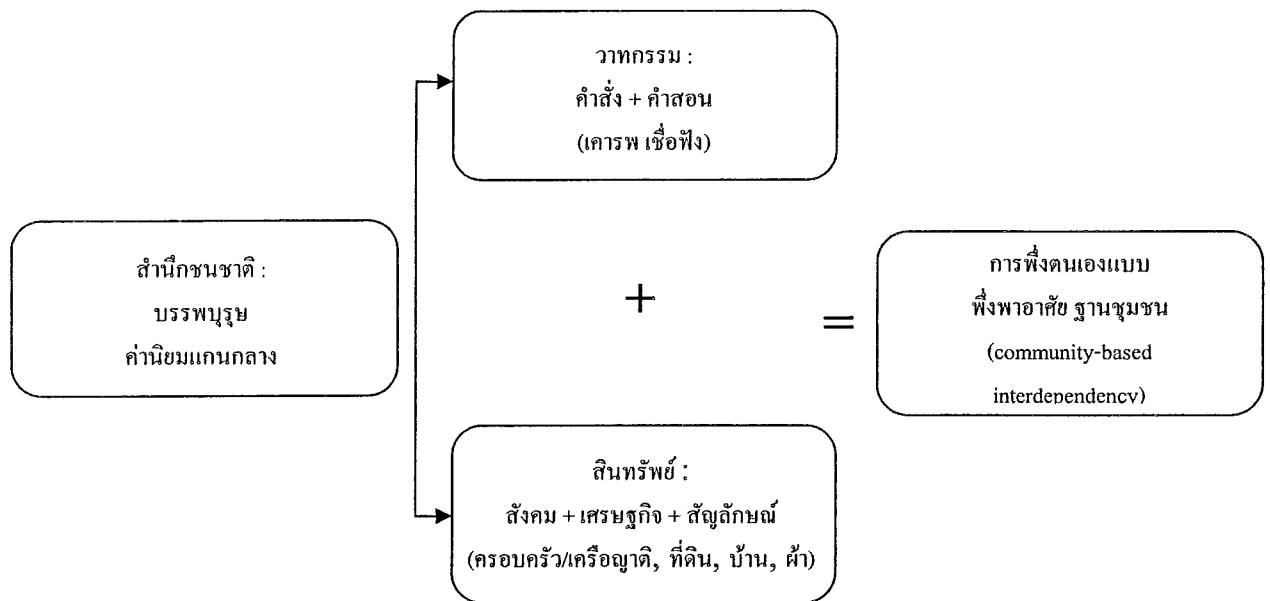
ภูมิปัญญาการพึ่งตนเองเป็นแบบ การพึ่งพาอาศัย (interdependency)

จากการศึกษาพบว่า ชาวไทยลื้อมีภูมิปัญญาการพึ่งตนเอง แบบ “การพึ่งพาอาศัย” ซึ่งหมายถึง คนไทยลื้อพร้อมที่จะช่วยเหลือ เกื้อกูล พึ่งพาอาศัยกันภายในหมู่บ้าน (ซึ่งส่วนใหญ่มีนามสกุลเดียวกัน) โดยเฉพาะ ความพร้อมที่จะช่วยเหลือดูแล ปรนนิบัติคนเฒ่าคนแก่

ดังที่ได้กล่าวไว้ข้างต้นว่า ชาวไทยลื้อไม่ได้อยู่ในหมู่บ้านตัวคนเดียว แต่อยู่ด้วยความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน (sense of similarities) ทั้งในด้านประวัติศาสตร์ ภาษา สายโลหิต ภูมิศาสตร์ ทำให้ชาวไทยลื้อมีสำนึกเกิดในชนชาติของตนเอง (ethnonation) ชาวไทยลื้อมีวัฒนธรรมการดำรงชีวิตแบบฐานชุมชน ครอบครัว เครือญาติ จึงเป็นสิ่งสำคัญมากกว่าสินทรัพย์ทางเศรษฐกิจ ซึ่งมีนัยของการครอบครองแบบปัจเจกชน

ระบบ “พึ่งพาอาศัย” กับระบบ “พึ่งตนเอง” เชิงปัจเจกนั้น มีนัยสำคัญต่อการเตรียมตัวเข้าสู่สังคมผู้สูงวัยในอนาคต ถ้าเรามีมุมมองของการช่วยเหลือเชิงปัจเจก รูปแบบการจัดการก็จะแตกต่างจากมุมมองการช่วยเหลือเชิงชุมชน การให้เบี้ยยังชีพ เป็นตัวอย่างของการช่วยเหลือเชิงปัจเจก ซึ่งอาจไม่สอดคล้องกับ “ภูมิสังคม” ของคนไทยลื้อ การให้ความช่วยเหลือหรือนโยบายเกี่ยวกับผู้สูงอายุ จึงควรมุ่งถึงรูปแบบการพึ่งตนเองที่แตกต่างกันในแต่ละชุมชน

แบบจำลองหรือกระบวนการทัศน์การพึ่งตนเองของผู้สูงวัยชาวไทยลื้อ แสดงได้ด้วย
สมการทางสังคมดังต่อไปนี้

ภาพที่ 4.4 แสดงสมการการพึ่งพาตนเองของผู้สูงวัยตามภูมิปัญญาชาวไทยลื้อ

ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อภูมิปัญญาการพึ่งตนเองทางสังคมและเศรษฐกิจของผู้สูงอาย
ุชาวไทยลื้อ

กระบวนการปะทะสังสรรค์ทางวัฒนธรรม เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลให้เกิด “ความ
เสี่ยง” ต่อการพึ่งตนเอง ของชาวไทยลื้อ

จากการศึกษาครั้งนี้ พบว่า สถานภาพปัจจุบัน (status quo) ของการพึ่งตนเองของ
ผู้สูงวัยชาวไทยลื้อ มีเสถียรภาพค่อนข้างดี แต่ในขณะเดียวกันก็มีแนวโน้มว่า ความมั่นคงในการ
พึ่งตนเองของผู้สูงวัย อาจต้องเผชิญกับ “ความเสี่ยง” จากผลลัพธ์ของการก้าวเข้าสู่ความทันสมัย
(modernity) ของสังคมไทยลื้อ พลวัตของความเสี่ยงเกิดจากการปะทะสังสรรค์ทางวัฒนธรรม
ระหว่างวัฒนธรรมดั้งเดิมกับกระแสวัฒนธรรมที่มาจากภายนอกสองประการ คือ การเข้าสู่สังคม
อุตสาหกรรมและความเป็นเมือง และการได้รับการศึกษาในระบบ

การเข้าสู่สังคมอุตสาหกรรมจะทำให้ชาวไทยลื้อมีความเป็นปัจเจกชนยิ่งขึ้น ซึ่งจะทำให้ “การพึ่งพาอาศัยกัน” ลดความสำคัญลงในชุมชน การเข้าสู่ระบบการศึกษาอย่างเป็นทางการอาจทำให้ชาวไทยลื้อปฏิเสธความรู้ของท้องถิ่นซึ่งเป็นความรู้โดยสามัญสำนึกของคนในชุมชน และการสืบทอด “ความเป็นไทยลื้อ” โดยเฉพาะความเชื่อเรื่อง เทวดาหมู่บ้าน ซึ่งเป็นเครื่องควบคุมความประพฤติ ก็จะค่อยๆ หดความหมายไป ดังที่ชาวบ้านคนหนึ่งได้กล่าวว่า “เด็กๆ เดียวนี้ไม่ค่อยกลัวเจ้าพ่อ เลยทำอะไรตามใจตัวเอง”

รากฐานสำคัญของความมั่นคงในการพึ่งตนเองของคนเผ่าคนแก่ไทยลื้อ คือ ฐานคิดที่ว่า “ลูกหลานต้องเลี้ยงดูพ่อแม่” ฐานคิดดังกล่าว มาจากบรรทัดฐานหรือวาทกรรมคำสอนเรื่อง “ความเคารพ” และ “ความเชื่อฟัง” บรรพบุรุษ ถ้าคนรุ่นใหม่ ไม่เคารพ เชื่อฟังคนเฒ่าคนแก่ ก็อาจจะทอดทิ้งคนเฒ่าคนแก่ได้ ซึ่งภาวะดังกล่าวนี้ หมายถึง “ความเสี่ยง” ต่อการพึ่งตนเองของคนเฒ่าคนแก่

แนวทางในการสร้างความมั่นคงในการพึ่งตนเองของผู้สูงวัยชาวไทยลื้อ

ดังที่ได้กล่าวไว้ในตอนที่แล้วว่า ความสามารถในการพึ่งพาตนเองของผู้สูงวัยชาวไทยลื้อนั้น ต้องเผชิญกับความเสี่ยงจากการเปลี่ยนแปลงลักษณะทางสังคมวัฒนธรรม ซึ่งเกิดจากเหตุ คือ การศึกษา การทำงานในภาคอุตสาหกรรม และการเข้าสู่สังคมทุนนิยม ปรัชญาการณื่อดังกล่าวนี้ เป็นเรื่องที่ปฏิเสธได้ยาก เช่นนั้นแล้วสังคมไทยลื้อจะรับมือกับความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวอย่างไร เพื่อมิให้คนเฒ่าคนแก่กลายเป็นปัญหาสังคม

ผู้วิจัยเสนอข้อถกเถียงถึงแนวทางการสร้างความยั่งยืนให้แก่การพึ่งตนเองนี้ว่า ควรเป็นไปในทางที่เรียกว่า “การอนุรักษ์อย่างมีพลวัต” (dynamic conservation) ซึ่งหมายความว่าชาวไทยลื้อและองค์กรต่างๆ ที่เกี่ยวข้องควรจะต้องร่วมมือร่วมใจกัน “บริรักษ์” และ “สืบสาน” ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่น ให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตในสังคมสมัยใหม่ของชาวไทยลื้อ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่อง สำนึกความเป็นชนชาติลื้อ ความเคารพ เชื่อฟังบรรพบุรุษ วิถีชีวิตแบบพึ่งพาอาศัย รวมทั้งจะต้องสะสมทุนทางสังคมและเศรษฐกิจ เพื่อให้เป็นพื้นฐานและภูมิคุ้มกันสำหรับวิถีชีวิตแบบใหม่ของชาวไทยลื้อ

กุศโลบายในการอนุรักษ์อย่างมีพลวัต เพื่อ การรักษาความสามารถในการพึ่งตนเอง
ของผู้สูงวัยมีประเด็นต่างๆ ดังนี้

กุศโลบายด้านการสื่อสาร

รูปแบบการสื่อสารที่จะช่วยส่งเสริมความสัมพันธ์อันดีระหว่างผู้สูงวัยกับผู้เยาว์ คือ
การสื่อสารแบบเห็นหน้าค่าตากัน (face to face communication) ซึ่งอาจทำได้ในบริบทดั้งเดิม คือ
ผู้ส่งสารและผู้รับสารอยู่ในสถานที่ (place) เดียวกัน เช่น การรับประทานอาหารร่วมกัน การล้อมวง
คุย การพูดคุยบอกเล่า เรื่องราวต่างๆ การไปวัดร่วมกัน การทอดผ้าด้วยกัน หรือกิจกรรมอื่นๆ
ในชีวิตประจำวันของพวกเขา ที่ทำให้พวกเขาได้สื่อสารปฏิสัมพันธ์ร่วมกัน

ขณะเดียวกัน การสื่อสารระหว่างผู้สูงวัยกับลูกหลานที่อยู่ต่างสถานที่กัน เช่น ลูกหลาน
ที่ไปเรียนหรือไปทำงานต่างถิ่นทั้งในและต่างประเทศ ก็สามารถสื่อสารแบบเห็นหน้าค่าตากันได้
ด้วยการใช้เทคโนโลยีการสื่อสารที่ทันสมัย เช่น อินเทอร์เน็ต สื่อเครือข่ายทางสังคม (social
media) โปรแกรมการสนทนาแบบเห็นหน้ากันผ่านทางจอคอมพิวเตอร์ ซึ่งผู้เยาว์น่าจะคุ้นเคยกับ
เครื่องมือเหล่านี้อยู่แล้ว แต่อาจต้องฝึกอบรมให้ผู้เฒ่าผู้แก่สามารถใช้เทคโนโลยีทันสมัยต่างๆ
เหล่านี้ได้

ทั้งนี้ทางฝ่ายรัฐบาลสามารถเข้ามาช่วยส่งเสริมการสื่อสารช่องทางนี้ได้ ด้วยการบริการ
การเชื่อมต่อเครือข่ายอินเทอร์เน็ตแบบไม่เสียค่าใช้จ่ายที่องค์กรบริหารส่วนตำบล หรือส่วนจังหวัด
การฝึกอบรมทักษะการใช้อุปกรณ์สื่อสารทันสมัยต่างๆ ให้กับผู้สูงอายุ รวมทั้งการให้บริการ
ช่วยเหลือเรื่องการติดต่อสื่อสารระหว่างผู้สูงวัยกับลูกหลานที่อยู่แดนไกล

การสื่อสารแบบเห็นหน้าค่าตากัน จะช่วยเป็นภูมิคุ้มกันต่อวิถีชีวิตแบบสมัยใหม่ของชาว
ไทยลื้อ อีกทั้งการสื่อสารจะเป็นกลยุทธ์สำคัญ ที่จะช่วยให้ชาวไทยลื้อสามารถสะสมทุนทางสังคม
และวัฒนธรรมให้เพิ่มพูนยิ่งขึ้น

การใช้เทคโนโลยีเหล่านี้ จึงเป็นกุศโลบายในการธำรงรักษาและสืบสานวัฒนธรรม
ความเป็นชาติพันธุ์ชาวไทยลื้อ ด้วยการให้ผู้ส่งสารกับผู้รับสาร ได้มีพื้นที่ (space) ร่วมกัน แม้จะ
ไม่ได้อยู่ในสถานที่เดียวกันก็ตาม สารสำคัญก็คือ การผลิตซ้ำและการสร้างบริบทใหม่ (recontext)
ของความสัมพันธ์ฐานชุมชนแบบพึ่งพาอาศัยกัน

ตัวอย่างของกิจกรรมเพื่อส่งเสริมการสื่อสารระหว่างวัย เช่น หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการดูแลผู้สูงวัย อาจจัดพื้นที่หรือมีโครงการที่จะช่วยให้ผู้สูงวัยสามารถเข้าถึงเทคโนโลยีการสื่อสารที่ทันสมัย เช่น โครงการอินเทอร์เน็ตตำบล ก็อาจขยายบริการ ให้มีชั่วโมงแชท ระหว่าง ผู้สูงวัยกับลูกหลานที่ไปเรียนหรือทำงานในต่างถิ่น ทั้งในและต่างประเทศ

กลยุทธ์ด้านแบบแผนการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมเศรษฐกิจ

การมีปฏิสัมพันธ์ ระหว่างคนในครอบครัว ควรจะส่งเสริมให้ผู้สูงวัยเกิดความรู้สึกว่าตนเป็นบุคคลสำคัญของครอบครัวและชุมชน

แบบแผนปฏิสัมพันธ์ระหว่างวัยในสังคมไทยถือมีบรรทัดฐานสำคัญคือ การเคารพและ
เชื่อฟัง ผู้สูงอายุ

แนวทางในการบริหารจัดการสังคมสูงวัยที่จะสนับสนุนให้ผู้สูงวัยสามารถพึ่งตนเองได้นั้น จะต้องคำนึงถึงบรรทัดฐานทางสังคมดังกล่าว หากมีการจัดกิจกรรมเกี่ยวกับผู้สูงวัยในชุมชน ควรเน้นการจัดกิจกรรมที่ให้ชุมชนเป็นพระเอก หรืออย่างที่เราเรียกโดยศัพท์วิทยาของวงวิชาการพัฒนาว่า กิจกรรมโดยฐานชุมชน (community-based) ซึ่งหมายถึง กิจกรรมที่คนในชุมชนให้คุณค่าหรือเกิดความพึงพอใจตามความจำเป็น ความต้องการ และความปรารถนาของคนในชุมชน โดยเฉพาะกลุ่มผู้สูงวัย

กิจกรรมโดยฐานชุมชนนั้น ควรสร้างโอกาสให้คน ๓ วัย ได้มีปฏิสัมพันธ์สร้างสรรค์กัน
ภายใต้สาระัตถะการสืบสานภูมิปัญญา และวัฒนธรรมดั้งเดิม แล้วบูรณาการวัฒนธรรมสมัยใหม่
เข้าไปช่วยปรับปรุงคุณภาพชีวิต กิจกรรมต่างๆ เหล่านั้น ควรเน้นที่ทำให้คนทั้ง ๓ วัย ได้พึ่งพา
อาศัยซึ่งกันและกัน

นอกจากนั้นแล้วยังอาจมีการส่งเสริมเชิงเศรษฐกิจ โดยการเพิ่มมูลค่าให้แก่วิถีชีวิตแบบดั้งเดิมทั้งที่เป็นนามธรรม (tangible) เช่น เกษตรกรรม การทอผ้า การประกอบอาหาร และที่เป็นนามธรรม (intangible) เช่น การเรียกขวัญ ความมีน้ำใจไมตรี การขนานนาสาลเกล้า ในขณะเดียวกัน ผู้เขวาก็ได้เรียนรู้วิธีการแบบดั้งเดิมจากผู้สูงวัย และช่วยกันคิดส่งเสริมให้ผลิตภัณฑ์หรือบริการมีมูลค่าเพิ่มมากขึ้น

การส่งเสริมกิจกรรมเชิงเศรษฐกิจนี้ ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องควรขบคิด พิจารณาให้กว้างกว่าการหารายได้เสริมให้ผู้สูงอายุ เพราะ “รายได้” ไม่ได้เป็นปัจจัยสำคัญของความสามารถในการพึ่งพาตนเองของชาวไทยลื้อ กิจกรรมทางเศรษฐกิจจึงควรเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการทำงาน หรือการหาเลี้ยงชีวิต ที่ทำให้คนในชุมชนได้ตระหนักถึง “คุณค่า” ของผู้สูงอายุในชุมชน ตัวอย่างกิจกรรมการพัฒนาเช่น

การทำบุญร่วมกันระหว่างคน 3 วัย การทำบุญร่วมกัน 3 วัย เป็นกิจกรรมที่ คนในครอบครัว จะมีโอกาสมีปฏิสัมพันธ์ร่วมกันได้อย่างดี โดยเริ่มตั้งแต่ การเตรียมอาหาร เพื่อนำไปถวายพระ ขั้นตอนนี้จะทำให้ผู้สูงอายุ ได้ถ่ายทอดความรู้ ภูมิปัญญาด้านการทำอาหารให้กับคนรุ่นเยาว์ และระหว่างการไปเข้าวัดทำบุญ ตักบาตร ก็จะทำให้คน 3 วัยได้ใกล้ชิดกัน ได้ร่วมทำกิจกรรมทางพุทธศาสนาด้วยกัน ปลุกฝังให้เป็นคนดี และเคารพเชื่อฟังผู้ใหญ่ต่อไป กิจกรรมทำบุญร่วมกัน 3 วัย จะช่วยกระชับสัมพันธ์ไมตรีของคนในครอบครัว สืบสานประเพณี วัฒนธรรม และพุทธศาสนา ปลุกฝังให้เป็นคนดี มีความเคารพ เชื่อฟังผู้สูงอายุต่อไป

การสร้างแหล่งอาหารชุมชน (commune food supply) การจัดกิจกรรม โครงการการทำอาหารร่วมกันในชุมชน ของคนในหมู่บ้าน โดยให้คน 3 วัย ร่วมกันหาอยู่หากิน จากแหล่งอาหารในชุมชน เริ่มตั้งแต่ การปลูกพืชผัก สวนครัว ทำไร่ทำนา ทำเกษตรกรรม และนำผลผลิตที่ได้มาใช้ในการทำกับข้าว โดยใช้ตำราอาหารแบบท้องถิ่น เปิดโอกาสให้ผู้เฒ่า ผู้แก่ ได้รำลึกความหลัง ทำอาหารท้องถิ่นรับประทาน ทั้งยังถ่ายทอดตำราอาหารให้แก่คนรุ่นหลัง และสนับสนุนการใช้ทรัพยากรท้องถิ่น เครื่องปรุงอาหารต่างๆ ก็ใช้จากท้องถิ่น รายได้ก็ยังคงอยู่ในท้องถิ่น วิธีนี้จะสามารถช่วยได้ทั้งการอนุรักษ์ทุนทางสังคม และทางเศรษฐกิจ ทางรัฐควรคิดหามาตรการในการส่งเสริมให้ผู้สูงอายุ มีกินอย่างพอเพียงทุกมื้อ การส่งเสริมโดยใช้เงินเป็นตัวตั้ง อาจไม่ใช่วิธีที่เหมาะสมกับการช่วยเหลือผู้สูงอายุชาวไทยลื้อ แต่การจัดกิจกรรมส่งเสริมให้มีการหาอยู่ หากิน ทำอาหารแบบพื้นถิ่นดั้งเดิม ให้คนในชุมชนได้มีปฏิสัมพันธ์ร่วมกัน อาจเป็นอีกหนึ่งทางเลือก หากผู้สูงอายุท่านใดที่อ่อนแอ อ่อนแรง หรือป่วย ไม่สามารถมาปฏิสัมพันธ์ร่วมกันได้ ก็จัดให้มีอาสาสมัครในหมู่บ้าน นำอาหารไปส่งถึงบ้าน เป็นต้น

กุศโลบายด้านการรักษาอำนาจของผู้สูงวัย

คนเฒ่าคนแก่ในสังคมไทยลื้อ มีอำนาจอยู่ในตัวเองอยู่แล้ว อำนาจในที่นี้ หมายถึง คนเฒ่าคนแก่สามารถควบคุมปฏิบัติการทางสังคมได้ เพราะชาวไทยลื้อสั่งสอนอบรม ให้เคารพ เชื่อฟัง คนเฒ่า คนแก่ รวมทั้งให้ คุณค่าว่าคนเฒ่าคนแก่ เป็นขวัญและกำลังใจของครอบครัว

คนเฒ่าคนแก่เป็นคนสำคัญหรือผู้แสดงหลัก (key actor) ในทุกๆ ปฏิบัติการทางสังคม ตามวิถีชาวบ้าน (folkway) เช่น เป็นผู้ประกอบพิธีกรรม เป็นผู้รอบรู้ในเรื่องต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการ ดำเนินชีวิตประจำวัน คอยให้คำแนะนำและชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตให้แก่ผู้เยาว์

หากหน่วยงานที่รับผิดชอบได้ส่งเสริมให้เกิดการอนุรักษ์สืบสานและพัฒนาภูมิปัญญา แบบดั้งเดิมของผู้สูงวัยเหล่านี้ ด้วยการบอกเล่าผ่านประสบการณ์ แล้วบันทึกประวัติศาสตร์มุขปาฐะ ไว้เป็นลายลักษณ์อักษร คนรุ่นเยาว์ก็ย่อมจะเกิดสำนึกรักในชาติพันธุ์ ถิ่นฐานบ้านเกิดของตนเอง ทั้งจะเป็นการช่วยให้คนเฒ่าคนแก่ รักษาอำนาจทางสังคมของตนเองไว้ได้อีกทางหนึ่งด้วย

ตัวอย่างของมาตรการด้านการรักษาอำนาจของผู้สูงวัย เช่น

การจัดกิจกรรมเสวนา “ฟังคนเฒ่า เล่าเรื่องเก่า ฟังคนเยาว์ เล่าเรื่องใหม่” การจัด กิจกรรมที่เปิดโอกาส หรือเปิดพื้นที่ให้ผู้เฒ่าผู้แก่ ได้เล่าเรื่องราวสมัยก่อนของชีวิต ในทุกๆ ด้าน เช่น วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ ประวัติศาสตร์ต่างๆ ที่ผู้สูงวัยได้เคยประสบพบเจอในสมัยของตนให้ผู้เยาว์ ได้รับรู้ ในขณะเดียวกันก็เปิดโอกาสให้ผู้เยาว์ได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ในเรื่องที่ตนเองพบเจอ โลกความ ทันสมัยต่างๆ เพื่อให้ผู้สูงวัยได้เข้าใจวิถีชีวิตของคนสมัยนี้เพิ่มมากขึ้น

การจัดตั้งสภาคนสูงวัย ทางหมู่บ้านควรที่จะสืบทอดอำนาจของผู้สูงอายุในชุมชนไว้ อย่างเป็นรูปธรรม เช่น มีการจัดตั้งสภาคนสูงวัย และมอบหมายอำนาจในการตัดสินใจ หรือการ ปกครองดูแลความสงบสุขของประชาชนในหมู่บ้าน และให้เป็นผู้ไกล่เกลี่ยเวลาที่มีกรณีพิพาทต่างๆ เกิดขึ้น วิธีนี้จะช่วยต่อยอดอำนาจและบทบาทสำคัญของผู้สูงวัย ในการดูแลความเรียบร้อย และ ความสงบสุขของหมู่บ้าน

การจัดพิธีคล้องขวัญประจำหมู่บ้าน เนื่องจากผู้สูงวัยยึดมั่นในเรื่องความเคารพ เชื่อฟัง และคาดหวังว่าลูกหลานของตน จะเคารพ เชื่อฟัง และปฏิบัติตามในสิ่งที่ผู้สูงวัยเห็นสมควร

พิธีคล้องขวัญ เป็นพิธีที่ผู้เฒ่าผู้แก่ ชาวไทยลื้อจะทำให้คนหนุ่มสาว หรือลูกหลานที่จะไปอยู่ต่างบ้านต่างเมือง เพื่อเป็นเครื่องหมายแสดงว่าให้ไปดี มีสุข ปลอดภัยจากอันตรายทั้งปวง

ทั้งนี้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องน่าจะทำการอนุรักษ์ หรือจัดพิธีคล้องขวัญนี้เป็นประจำทุกปี โดยกำหนดวันที่ลูกหลานจะไปและกลับ จากต่างเมือง และทำพิธีนี้ร่วมกันทั้งหมู่บ้าน ก็จะเป็นวิธีการส่งเด็กๆ ไปทำงานต่างถิ่น ต่างบ้านต่างเมือง ที่ทำให้เด็กๆ จดจำ และรู้สึกซาบซึ้ง ส่วนขา กลับจากเรียนหรือทำงานต่างถิ่นก็เช่นกัน ทางหมู่บ้านน่าจะจัดพิธีรับขวัญให้กับลูกหลานที่กลับมาเช่นกัน วิธีนี้ เป็นกุศโลบายที่ทำให้ผู้ที่จะต้องเดินทางไปต่างแดน รู้สึกถึงความสำคัญของผู้สูงอายุในหมู่บ้าน และรู้สึกเป็นคนสำคัญ และอยากจะกลับมาเยี่ยมบ้านเกิด เพราะเมื่อกลับมาก็จะพิธีกรรมต้อนรับแบบเดียวกัน

กุศโลบายต่างๆ ที่ยกมานี้ เป็นเพียงตัวอย่างให้เห็นเป็นรูปธรรมเท่านั้น แต่ในความเป็นจริงแล้ว ยังมีกิจกรรมต่างๆ อีกมากมายที่ชุมชนควรทำ และสามารถทำได้ด้วยตนเอง ประเด็นที่ผู้วิจัยได้เสนอไว้ ณ ที่นี้ มีความสำคัญเชิงมโนภาพ กล่าวคือ หน่วยงานที่รับผิดชอบดูแลผู้สูงวัยควรจะไปช่วยเหลือ เกื้อกูล ให้ชุมชนจัดการเรื่องผู้สูงวัยด้วยตนเอง สิ่งสำคัญคือ ต้องพยายามธำรงรักษาและสืบสานระบบวิถีชีวิตแบบพึ่งพาอาศัยกันฐานชุมชน ไว้

กล่าวโดยสรุป การพึ่งตนเองของผู้สูงวัยไทยลื้อ หมายถึง ความสามารถที่จะดำรงชีวิตอย่างสบายได้ด้วยตนเอง หรือมีสมาชิกในครอบครัวหรือเครือญาติ ให้พึ่งพาอาศัย โดยมีต้องรอรับความช่วยเหลือจากหน่วยงานภาครัฐหรือเอกชน ภูมิปัญญาการพึ่งตนเองของชาวไทยลื้อเป็นแบบ “การพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน” ความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษเป็นกุศโลบายควบคุมความประพฤติของชาวไทยลื้อ ชาวไทยลื้อมีคำสั่งสอนลูกหลาน ให้เคารพนับถือ เชื่อฟัง คนเฒ่าคนแก่ และให้ลูกหลานดูแล ปรนนิบัติคนเฒ่าคนแก่ ชาวไทยลื้อมีอุปนิสัยขยันหมั่นเพียรในการทำงาน และรักการศึกษาค้นคว้าและเครือญาติเป็นสินทรัพย์ทางสังคม โดยมีที่ดินและบ้านเป็นรากฐานทางเศรษฐกิจ

ทั้งหมดที่กล่าวมานี้ทำให้ได้ข้อสรุปว่า กลุ่มชาติพันธุ์ไทยลื้อ มีภูมิปัญญาที่ทำให้ผู้สูงวัยสามารถพึ่งพาตนเองได้

